

Міністерство освіти і науки України

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Кафедра політології

Бакалаврська робота

Освітній ступінь – бакалавр

**На тему: Політична пропаганда маскулінності у авторитарних режимах
(на прикладі Сербії у 1991-1999 та 2017-2022)**

Виконав: студент 4-го року навчання

Спеціальності

052 Політологія

Хміль Богдан Сергійович

Керівниця: Бідочко Л.Я.,

канд. політ. наук, ст. викладачка

Рецензент: С'єдін О.С., ст. викл. каф. філософії та релігієзнавства

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Бакалаврська робота

Захищена

З оцінкою _____

Секретар ЕК _____

« » _____ 2023 р.

Київ – 2023 р.

Зміст

Вступ	4
Розділ 1: СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ГЕГЕМОНІЧНОЇ МАСКУЛІННОСТІ В СОЦІОГУМАНІТАРИСТИЦІ	8
1.1 Ступінь наукової розробленості тематики гегемонічної маскулінності в контексті політичної пропаганди	8
1.2 Як ідеології інкорпоруєть маскулінність: історико-теоретичний аспект	17
Розділ 2: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ	25
Розділ 3: КУЛЬТИВУВАННЯ МАСКУЛІННОСТІ У СУСПІЛЬСТВІ СЕРБІЇ: ЦІННІСНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР	31
3.1 Контекстуалізація соціополітологічного клімату сербського суспільства напередодні та під час президентства С. Мілошевича (1991-1997 рр.)	31
3.2 Аналіз атрибутів гегемонічної маскулінності у період Югославських війн (1991 – 2001 рр.)	42
3.3 Порівняльний аналіз видозмін «гегемонічної маскулінності» під час президентства А. Вучича (2017 – 2022 рр.)	52
ВИСНОВКИ	60
Список використаних джерел та літератури	63
ДОДАТКИ	70
АНОТАЦІЯ	76

Вступ

У цій роботі ми розглядаємо, як авторитарні режими можуть мобілізувати населення через пропаганду певних соціальних конструктів, а саме апелюючи до «традиційних норм» – сприйняття чоловіка як воїна, що має бути захисником власного дому, а жінка – його надійною опорою. Ця тема є вкрай актуальною в контексті сьогодення, коли ми говоримо про найбільшу з часів Другої світової війни в межах європейського континенту збройну агресію, а саме про повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України. Мілітаризованість сучасних європейських суспільств як реакція на російське вторгнення та порушення світового статусу-кво має для України певні переваги (відчуття солідарності з Україною, готовність до її довготривалої підтримки), але також несе низку ризиків, пов'язаних із культивуванням культу сили, пропаганди традиційних гендерних ролей, зокрема, різко зросла загроза повернення маскуліності як соціальної норми.

Сербія часів правління президента Слободана Мілошевича (1991 – 1997 років) є репрезентативним прикладом апелювання до зазначених стереотипів з метою проведення військових дій на території інших колишніх республік Югославії, що супроводжувалося геноцидом і призвело до висунення Гаазьким трибуналом звинувачень у скоєнні військових злочинів (депортації, вбивства, переслідувань з релігійних, політичних та расових мотивів) у Косово в 1999 році¹. Попри засудження дій минувшини, подібні острахи повертаються через наслідування свого попередника Александром Вучичем, чинним президентом Сербії; зокрема, це проявляється у питаннях цензурування медіа, адже провладна пропаганда нав'язує викривлене бачення власної інакшості. Тож ці та інші достатньо міцно закріплені в авторитарних режимах агресивно-нападницькі цінності, культ сили та

¹ United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *United Nations / International Residual Mechanism for Criminal Tribunals*. URL: <https://www.icty.org/>.

«сильної статі», мілітаристські амбіції роблять цю роботу вкрай актуальною. Для реалізації цих заявлених амбіцій потрібна не лише боєздатна армія, а й суспільна мобілізація: запевнити людей, що у них войовнича природа, а їх основне завдання – боротися. Яким саме чином культивування маскулінних паттернів впливає на суспільство – це ми детально розглянемо на прикладі Сербії.

Об’єкт дослідження: інструменталізація пропаганди в авторитарних режимах.

Предмет дослідження: культивування авторитарними режимами цінностей маскулінності (на прикладі Сербії у 1991-1999 та 2017-2022).

Мета дослідження: виявити сформовані соціальні конструкти, що ґрунтуються на маскулінності, та продемонструвати, як політичні режими Сербії 1990-х та Сербії сьогодення інструменталізували маскулінність.

Для досягнення мети слід виконати низку **завдань**:

- Розглянути ступінь наукової розробленості тематики гегемонічної маскулінності в контексті політичної пропаганди;
- Визначити історико-теоретичний аспект інкорпорування маскулінності ідеологіями;
- Окреслити методологічні засади дослідження маскулінності в політичній площині;
- Контекстуалізувати соціополітологічні особливості сербського суспільства кінця 1980-их – початку 1990х рр.;
- Концептуалізувати гегемонічну маскулінність та культивування її атрибутів у період Югославських воєн;
- Оприявнити видозміни «гегемонічної маскулінності» під час президентства А. Вучича (2017-2022 рр.)

Загальна характеристика стану наукової розробки теми. Тема гегемонічної маскулінності в межах авторитарних режимів та політичної науки є відносно малодослідженою. Водночас, є достатній академічний доробок, що розкриває проблематику гегемонічної маскулінності в контексті культурологічних та філософських студій, а також і роботи про імplementування ідеологій режимами, що надає змогу розглянути це питання в межах політологічного та скомбінувати ці знання. Так, Рейвін Конелл, соціологиня з Університету Мельбурна, є першою дослідницею, що сформувала термін «гегемонічної маскулінності» та відповідні її атрибути та причини формування. З робіт, що також описують взаємозв'язок чоловіка та ідеологічних зачинів режиму, ми маємо роботу Едварда Томпсона та його колег в контексті «маскулінних ідеологій». В цьому контексті ми можемо також вказати роботу Володимира Єрмоленка як таку, що описує розвиток ідеології та її атрибутів, що ми вважаємо корисним доєднанням до вже зазначених джерел.

Методологічні засади дослідження. В роботі використано низку загальнологічних методів – *аналіз, синтез, аналогія, узагальнення*. А також комплекс спеціальних методів: *ретроспективний* – дозволив окреслити політичну канву таких-то історичних періодів (Мілошевича, Вучича), а саме передумови та причини, що зумовили той чи інший розвиток подій, *порівняльний* – допоміг з'ясувати відмінне та подібне поміж двома лідерами Сербії в різні періоди та надати більш чіткий нарис їх бекграунду ідеологічного, *дискурс аналіз* – дозволив проаналізувати генезу та розвиток гегемонічної маскулінності через призму масової культури.

В межах дослідження використано *антропологічний підхід* до дослідження маскулінності у соціумах, що воюють Б. Фергюсона, *лінгвістичний підхід* Йоргенсена до аналізу дискурсивних практик для визначення атрибутів маскулінності концепту «мова як дискурс», *теорію критичного дискурсивного аналізу* Л. Філліпс, *теорію контент-аналізу* Ф. Белла та П.

Скалскі, а також *теорію «гегемонічної маскулінності»*, розкрити у роботі Р. Коннелл та Дж. Месершміда. Також у роботі використаний аналітичний підхід Г. Роуз стосовно візуальної методології.

Джерельна база дослідження включає джерела, що концептуалізують термін «гегемонічна маскулінність» та зв'язок цього явища з політичними режимами (Браян Фергюсон, К. Мойніган, Р. Коннелл); дослідження інструменталізації пропаганди авторитарними режимами (Ж. Елюль, Е. Ноель-Нойман, Стенлі Джоветт і Вікторія О'Доннелл) зразки продуктів масової культури, які розкривають ідеологічні засади досліджуваних режимів С. Мілошевича й А. Вучича, де ми звернемо увагу на фільми «Рани» Срджана Драгоевича та «Лють» Слободана Скерліча, а також фотографії Сербії 90-их Срджана Вельовича.

Структура та обсяг дослідження: дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, що включають в себе шість підрозділів, висновків та анотації.

Обсяг роботи складає 62 сторінки.

Розділ 1: СТАН НАУКОВОГО ОПРАЦЮВАННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ ГЕГЕМОНІЧНОЇ МАСКУЛІННОСТІ В СОЦІОГУМАНІТАРИСТИЦІ

1.1 Ступінь наукової розробленості тематики гегемонічної маскулінності в контексті політичної пропаганди

Вважаємо, що гарним стартом до нашої наукової роботи буде втілено у розгляді розуміння та концептуалізації такого терміну, як пропаганда, з метою досягнення більш заглибленого усвідомлення контексту, в якому ми оперуємо. Так, дослідження пропаганди є міждисциплінарним напрямком, який виник у 20 столітті. Такі вчені в цій галузі, як Гарт Джоветт, Ніколас О'Шонесі та Девід Велч, зробили неабиякий внесок у розуміння природи, тактики та впливу пропаганди на суспільство. Ці науковці та їх послідовники зробили значний вклад у вивчення відповідно окресленого роду знань, оприявнивши прийоми, завдяки яким пропаганда набуває поширення серед мас, психологічні механізми та вплив на громадську думку та політичну поведінку.

Зокрема, американський соціолог Гарольд Лассвелл досліджував використання комунікації та засобів масової інформації для впливу на суспільну думку та поведінку, наголошуючи на ролі влади, яка бере участь у поширенні пропаганди². Французький соціолог Жак Елюль розглянув способи та механізми, які використовуються в пропаганді, підкресливши її роль у формуванні громадської думки та маніпулюванні людьми³. У своїй праці «Пропаганда: формування ставлень у суспільстві» він визначив пропаганду як особливу форму комунікації, спрямовану на вплив на ставлення, думки та поведінку окремих осіб або груп у заздальгідь визначеному напрямку. Він розцінював пропаганду як поширене і

² Lasswell H. D. Propaganda technique in World War I. Cambridge (Mass) : M. I. T. Press, 1971. 229 p.

³ Ellul J. Propaganda: The formation of men's attitudes. New York : Knopf, 1972. 320 p.

систематичне явище в сучасному суспільстві, яке використовується як авторитарними, так і демократичними режимами.

Дослідники сфери комунікації Стенлі Джоветт і Вікторія О'Доннелл у своїй праці «Пропаганда і переконання» надають повний огляд теорій пропаганди, технік і тематичних досліджень, досліджуючи її історичні та сучасні прояви⁴. Вони детально аналізують різні компоненти пропагандистських кампаній, порівнюють сильні та слабкі сторони різних типів кампаній і оцінюють відносний успіх сучасних пропагандистських стратегій. Джоветт і О'Доннелл також дослідують, як пропаганда інструменталізує колективну пам'ять.

Німецька політологиня Елізабет Ноель-Нойман зосередилася на теорії «спіралі мовчання». Її дослідження висвітлювало, як громадська думка зазнає впливу та маніпулювання через ЗМІ та соціальний тиск, формуючи готовність людей висловлювати свої погляди⁵.

Хоча Юрген Габермас відомий насамперед своєю роботою про комунікативні дії та публічну сферу, його ідеї мають значення для вивчення політичної пропаганди. Габермас наголошує на важливості раціонального дискурсу та демократичного обговорення у протидії маніпулятивним ефектам пропаганди. Він описує необхідність відкритої та інклюзивної публічної сфери, де громадяни можуть брати участь у критичному діалозі та кидати виклик домінуючим пропагандистським наративам⁶.

Аби доповнити теоретизоване, на нашу думку, вкрай важливим початковим етапом дослідження буде безпосередньо сформулювати та концептуалізувати термінологію, до якої буде апелювати уся подальша робота. В рамках дослідження маскулінності як набір певних поведінкових

⁴ Wasburn P. C., Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. *Teaching Sociology*. 1988. Vol. 16, no. 2. P. 223. URL: <https://doi.org/10.2307/1317437>

⁵ Noelle-Neumann E. Public Opinion and Social Control. *The Spiral of Silence*. New York, 2014. P. 19–31. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203125007-2>.

⁶ Habermas J. *Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Polity Press, 2015. 328 p.

атрибутів, що притаманні чоловікам, її взаємозв'язок з тим, якими саме вбачає ці атрибути режим країни та з якою метою прагне їх видозмінити, важливо почати з того, що провокує найбільший об'єм запитань – що саме є маскуліність та чому ми про неї говоримо в межах авторитарних режимів.

Для демонстрації важливості цього пункту можна навести приклад, що постає зі статті Браяна Фергюсона “Masculinity and War”⁷. Автор демонструє наявність певних соціальних експектацій-стереотипів, згідно з якими явище війни обов'язково постає пліч-о-пліч з роллю чоловіка як воїна, що немов має схильність до агресії стосовно інших чоловіків на засновку біології, проте насправді є помилковими⁸. Опонуючи поглядам неодарвіністів та інших дослідників, що сприймають чоловічу роль у війні як таку, що є обумовленою з точки зору людської біології, Фергюсон демонструє більш складну систему чинників, що спонукає чоловіків бути солдатами.

Він описує систему, що складається з трьох рівнів: інфраструктура – демографія та, умовно стверджуючи, світ фізичний, в межах якого відбувається розподіл праці та взаємодія з технологіями; структура – рівень соціальний, де вже взаємодія перебуває у соціумі, економіці, політичному житті тощо; суперструктура – певні метафізичні устрої, а саме віра та мотивація, що постає як певна рефлексія попередніх рівнів⁹. З цих рівнів соціального розвитку, а саме переходу від індивідуального рівня взаємодії з тим чи іншим знаряддям праці, умовно, до того, що людина починає сприймати себе як частину умовного класу чи суспільства через це знаряддя праці і надалі формує власну мотивацію продовжувати (або ж навпаки – припиняти) використовувати конкретне знаряддя, ми можемо також продемонструвати формування маскуліності як такої.

⁷ Ferguson R. B. Masculinity and War. *Current Anthropology*. 2020. С. 112–124.
URL: <https://doi.org/10.1086/711622>.

⁸ Там само, С. 113.

⁹ Там само, С. 114-115.

Фергюсон описує маскулінність як результат інфраструктурного поділу праці на основі статті, що, в свою чергу, структурне (або ж соціальне) очікування стосовно тієї ролі, яка надана чоловікам через вказаний вище розподіл, і вже на суперструктурному надає певну мотивацію втілення цих рис через віру в образ чоловічої ідентичності¹⁰.

Проте наше дослідження потребує не лише суто визначення маскулінності в контексті суто явища. До прикладу, Клейр Мойніган вказує на підхід до маскулінності через призму гендеру – себто як на набір рис, на формування яких мали вплив ті чи інші чинники соціуму, історичні умови, культурні норми тощо¹¹. З цих двох визначень (Фергюсона та Мойніган) постає певною мірою натура маскулінності як сукупності певних елементів, які, хоча і не аргументовані біологією, проте розглядаються як такі в соціальному контексті, чим і призводять до окреслених поведінкових характеристик індивідів (адже ми можемо говорити не лише суто про маскулінність, але й про фемінність), які останні намагаються втілити в силу сформованих експектацій та самопереконання, що це є єдиновірним засобом поведінки.

Вважаємо за важливе підкреслити конкретні риси, які зазвичай описуються як фемінні та маскулінні. Мойніган вказує на те, що фемінність часто окреслюється через такі характеристики, як емоційність, чутливість, лояльність, експресивність тощо, коли ж маскулінність постає у аналітичності, агресивності, домінуванню і так далі¹². Але, як зазначає власне авторка, було б помилковим трактувати окреслені ознаки в межах гендерної теорії так, немов фемінні та маскулінні атрибути не можуть перетинатися в одному індивіді. Навпаки, відповідно до Мойніган, зазначені вище поведінкові елементи потрібно безпосередньо сприймати як спектр¹³ – себто

¹⁰ Там само, С. 115.

¹¹ Moynihan C. Theories in health care and research: Theories of masculinity [Електронний ресурс] / С. Moynihan // BMJ. – 1998. – Т. 317, № 7165. – С. 1073.

¹² Там само, С. 1073.

¹³ Там само, С. 1073.

чоловік, до прикладу, хоча й очікувано в межах соціуму має мати маскулінні атрибути, проте це не є тотожним тому, що він не матиме нічого фемінного.

Важливим буде відмітити повторно вплив цих атрибутів на життя індивіда. До прикладу, Куртене вказує на те, що чоловіки набагато рідше виступають пацієнтами у лікарнях і набагато менше звертаються за медичною допомогою, причиною чого певною мірою якраз виступає маскулінність та соціальні експектації, що формують її певне бачення¹⁴. Коріння цього прикладу лежить у вже описаних атрибутах маскулінного як агресивність, домінація тощо – тобто такі риси, які демонструють «загартованість» на противагу відкритості у питанні емоцій та відчуттів. Для нас цей приклад постає як вкрай значущий, адже надає змогу продемонструвати, що чоловіки та їх поведінка безумовно обумовлені соціальним; таким, що очікується від них і чому вони мають відповідати – а отже, якщо авторитарний режим може надати соціуму сприйняття чоловіка як солдата від народження, ці експектації можуть призвести до легшої мобілізації чоловічого населення до бойових дій.

Проте, звернувши увагу на спекторальну природу сприйняття маскулінності та фемінності, тобто ми можемо умовно вказати, який актор є більш відповідним або ж має більше ознак одного чи іншого, критичним питанням постає який вплив це несе за собою на соціальні інтеракції індивіда. Чи можемо ми припустити існування певної ієрархії в межах маскулінності? Важливо ставити це питання, адже через нього ми переходимо від розуміння маскулінності як явища до трактування маскулінності як чиннику, що спонукає до трансформування поведінки індивідів.

Через зазначене вище твердження потрібним є перехід до концептуалізації терміну «гегемонічна маскулінність» та контекстуалізація

¹⁴ Courtenay W. H. Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health [Електронний ресурс] / Will H. Courtenay // Social Science & Medicine. – 2000. – Т. 50, № 10. – С. 1387–1388. – Режим доступу: [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(99\)00390-1](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(99)00390-1).

походження цього терміну. Для кращого розуміння подальшої частки роботи ми вважаємо потрібним продемонструвати принцип гегемонічної маскулінності у життєвих реаліях. Рейвін Конелл, науковиця, якій і належить впровадження терміну «гегемонічна маскулінність» у широкий вжиток, описує ті чи інші соціальні норми різних суспільств, що спонукають до, відповідно, певної маргіналізації невідповідної до цих стандартів поведінки. Так, Конелл стверджує про варіативність культурних відмінностей, говорячи про відсутність уніфікованих підходів виховання в межах шкільної програми, що яскраво видно на прикладі ставлення до гомосексуальності – допоки одні суспільства сприймають це як маргінальну поведінку, девіацію, для інших культур це виступає як абсолютно типове, нормальне явище¹⁵.

З попереднього твердження формується певний принцип ієрархічності маскулінностей, про який Конелл також зазначає в межах своєї роботи¹⁶ - маскулінності можуть ранжуватися від більш відповідної до соціальних експектацій, *гегемонічної*, до найменш домінантних, маргінальних, її форм. З цього принципу соціологиня з Університету Мельбурна і виводить концептуалізацію терміну «гегемонічна маскулінність». В межах своєї статті разом з Дж. Месершмідтом, Конелл аргументує походження терміну від феміністичної літератури 80-их років, що надавала опис маскулінностям (множина в силу спектральності явища) як свого роду «класам»¹⁷, себто чим більш відповідним до соціальних експектацій є поведінка чоловіка, тим більш вірогідно його можна віднести до представників «гегемонічної маскулінності», що відповідно працює зворотнім чином стосовно індивідів, які цим нормам не відповідають. Багато в чому важливість зазначеного терміну полягала у винесенні чітких характеристик, які символізують

¹⁵ Connell R. Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender Strategies for Schools [Електронний ресурс] / R. Connell // Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education. – 1996. – Т. 98, № 2. – С. 208. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/016146819609800203>.

¹⁶ Там само, С. 209.

¹⁷ Connell R. W. Hegemonic Masculinity [Електронний ресурс] / R. W. Connell, James W. Messerschmidt // Gender & Society. – 2005. – Т. 19, № 6. – С. 831. – Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>.

«справжню мужність» в баченні соціуму з метою охарактеризувати основні риси патріархальності¹⁸.

Особливої уваги у цьому питанні заслуговує використання цього терміну для різного роду суспільно-політичних рухів, що використовували зазначений концепт як маркер належності до спільноти. ЛГБТК+ рухи 20-го сторіччя послуговувалися позначенням гегемонічної маскулінності з метою досягнення розмежування різних типів маскулінності. Сприймаючи першу, домінуючу форму, себто «справжню мужність», як таку, що виступає репресивною в силу спонукання до стандартизації поведінки та формування певного ідеалу, до якого потрібно прагнути відповідно до соціальних очікувань, ЛГБТК+ рухи демонстрували опозицію до цього, формували дискурс, що мав на меті ставити сумнів патріархат – гегемонічна маскулінність є тиском не лише «від чоловіків», але й «на чоловіків», безпосередньо тих, хто не згоден з експектаціями соціуму¹⁹.

Аби доповнити теоретизоване знання певними прикладами, ми продемонструємо деякі популярні види маскулінності у сербському суспільстві, що свого часу відігравали чималу роль, одночасно будучи сформованими соціальними очікуваннями і такими, що спонукали подальше притримання вказаних стереотипів.

В часи епохи авторитарного режиму Мілошевича можна виділити два образи «гегемонічної маскулінності», що найбільше вирізнялися поміж інших гендерно-обумовлених соціальних ролей та були найбільш притаманними тогочасній екс-югославській країні - «гайдуки» та «балканські хлопці». Важливим буде приділити увагу спершу «гайдукам» в силу хронологічного порядку. З початку 80-их років аж до початку наступної декади, або якщо бути більш точним – 1990 року, Югославія переживала період політичної кризи у зв'язку зі смертю державного очільника Броза

¹⁸ Там само, С. 831.

¹⁹ Там само, С. 831.

Тіто, яка зумовила до посилення сербських націоналістичних рухів, які спиралися на жорсткий феодалізм²⁰. У 80-их серед югославських політиків та інтелектуалів з націоналістичним ухилом був популярний заклик до мобілізації та мілітаризації чоловіків захищати свою сім'ю та народ через острах атаки з боку інших республік Югославії – як приклад, можливі сепаратистські настрої у Косово або ж небезпека для сербського населення Албанії²¹.

Проте чим саме були вказані образи у своїй сутті та у чому потреба розглянути безпосередньо їх? З початком Югославських війн дискурс стає дедалі більш мілітаристським та гендерно-нерівноцінним. Так, поступово виникає міфологема про «гайдуків» - військові формування Сербії в часи Середньовіччя, яке потім, в свою чергу, перейняли югославські партизани та які почали асоціюватися з визволенням батьківщини²². Науковці описують цей період, як час формування чоловіка-«воїна» як гегемонічної моделі гендерних експектацій – чоловіки мали оберігати сім'ї, адже дружина сприймалася як «можлива зрадниця», що може народити дитину від представника іншого етносу²³, а аборт набував синонімічного значення до втрати солдата²⁴.

Паралельно зі зменшенням напруження на міжнародній арені та зменшенням участі у збройних конфліктах, гегемонічному образу «гайдука» виникає конкурентний гендерно-обумовлений стереотип – «балканський хлопець». Згідно з визначення Баркера та Павлака, «балканський хлопець» - це впевнений у собі, успішний (фінансово), гарний чоловік, який загалом є

²⁰ Pesic V. Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis. United States Institute of Peace. URL: <https://www.usip.org/publications/1996/04/serbian-nationalism-and-origins-yugoslav-crisis>.

²¹ Greenberg, J. (2006). Nationalism, Masculinity and Multicultural Citizenship in Serbia*. Nationalities Papers, 34(3), С. 321–341 Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00905990600766628> – С.322

²²Bozanich S. Masculinity and mobilised folklore: the image of the hajduk in the creation of the modern Serbian warrior : Thesis. 2017. 85 с. URL: <https://dspace.library.uvic.ca/handle/1828/8402> – С. 77-80 .

²³ Zivkovic, M. (2006). Ex-Yugoslav Masculinities under Female Gaze, or Why Men Skin Cats, Beat up Gays and Go to War. Nationalities Papers, 34(3), 257–263 с. <https://doi.org/10.1080/00905990600768046> – С.258.

²⁴ Evangelista, M. (2011). Yugoslavia: archetype or anomaly? In Gender, Nationalism, and War Cambridge University Press. С. 80-138 <https://doi.org/10.1017/cbo9780511740046.004> – С. 99-100.

вкрай небайдужим до своєї батьківщини та навіть готовий за неї померти²⁵. Проте, на відміну від «гайдуків», термін «балканський хлопець» скоріше висвітлює патріотично-налаштованого чоловіка, аніж справді солдата. Найкращим відображенням цієї епохи може бути такий відомий свого часу ганстрер, як Александр «Кнеле» Кнезевич, який символізував у собі трагедію тієї епохи – молоді хлопці, що обирали шлях криміналітету, швидко заробляли й так само швидко полишали світ.

Підсумовуючи перший підпункт, ми провели обрамлення та концептуалізацію терміну «маскулінність», значення якого походить з гендерної теорії та визначається через вплив чинників історії, культурних норм, соціуму тощо. Особливу увагу ми звернули на «гегемонічну маскулінність» як на елемент впливу стандартизованих суспільством очікувань, що обумовлені гендерними ролями щодо чоловіків є важливим елементом життя соціуму та «стереотипізації» тої чи іншої форми поведінки.

Як було зазначено з роботи В. Куртене, соціальні експектації, засновані на гендері, є важливим важелем соціального впливу на чоловіків, які, в свою чергу, також можуть виступати реформаторами цих очікувань²⁶. Тим не менш, безпосередній вплив «гегемонічної маскулінності», розуміння якої не є застиглим в часі в силу зміни дискурсу суспільства, призводить до розподілу соціальної групи на більш відповідних до загальних стандартів та девіантів. Для демонстрації цього твердження ми навели приклади з сербського суспільства, а саме так званих «балканських хлопців» та «гайдуків», які втілювали у собі певний престиж, адже їх подібна їм поведінка не просто зазнавала толерування державою та не мала супротиву з її боку (коли ж, до прикладу, представники ЛГБТК+ спільноти не могли б похвалитися аналогічним). Навпаки ж, подібні соціальні ролі в рамках влади

²⁵ Barker, G., & Pawlak, P. (2014). Understanding Young Men and Masculinities in the Balkans: Implications for Health, Development and Peace. Instituto Promundo and CARE International Balkans, 80 с. – С. 15.

²⁶ Courtenay W. H. Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health [Електронний ресурс] / Will H. Courtenay // Social Science & Medicine. – 2000. – Т. 50, № 10. – С. 1387–1388. – Режим доступу: [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(99\)00390-1](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(99)00390-1).

та держави сприймалися діаметрально протилежно – заохочувалася та лобіювалася мало не на рівні держави, адже подібні патерни вписувалися в ідеологічну парадигму як борці, що захищали рідну країну (якщо говоримо про партизан-«гайдуків»), або ж підтримувалося соціально, коли ми говоримо про «балканських хлопців», так як, попри ризики належності до криміналітету, надавалися такі бенефіти як значні фінанси, які важко здобути молоді, та схвалення.

1.2 Як ідеології інкорпорують маскулінність: історико-теоретичний аспект

Формування «гегемонічної маскулінності» не можливе без контексту суспільства, розвиток якого, в свою чергу, аналогічно обумовлений політичними та культурними факторами. Одним з відповідних чинників може виступити ідеологія. Як зазначає Володимир Єрмоленко у своїй роботі «Плинні ідеології», початкове значення поняття «ідеологія» було використано Дестюта де Трасі як «наука про мислення», метою якої було диференціювати людське мислення як відмежування від тварин, визначити людини та її інтелект центральним поняттям замість поняття Бога²⁷. Значення поняття «ідеологія» змінюється після роботи Карла Маркса та Фрідріха Енгельса «Німецька ідеологія», в рамках якої ідеологія, як і безпосередньо ідеї, подається як хибне обрамлення, сформоване вищими «класами» з метою задоволення власних інтересів²⁸. Таким чином, сучасне розуміння ідеології й було сформовано як структуроване уявлення, що спирається на соціальну чи політичну філософію, про те, яким має бути світ, яким є суспільство та його цінності тощо²⁹.

²⁷ Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2018. – С. 121.

²⁸ Там само, С. 121.

²⁹ Cranston M. ideology | Nature, History, & Significance. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/ideology-society>.

Через бачення ідеології як «секулярної релігії»³⁰ маскулінність, а саме гегемонічні соціальні експектації, може бути як частиною ідеології як один з її структурних елементів або ж як повноцінна ідеологія, що групує довкола себе цінності. Так, наприклад, робота Едварда Томпсона та його колег описує «маскулінну ідеологію», яка відмежовує гегемонічні гендерні експектації чоловічої поведінки від чоловічої поведінки загалом³¹. Томсон визначає два можливі підходи сприйняття «гегемонічної маскулінності» – або як соціальний конструкт, подібно до Коннелл, або ж як ідеологію, яка пов'язана не лише з суспільством, проте також підлягає впливу державних інституцій та більш широкого ідеологічного курсу держави³². В рамках цієї роботи основна увага та засновки спираються на ідею трактування поняття «гегемонічної маскулінності» як такого, що загалом набуває контексту в рамках соціальних експектацій, але сформовано не в останню чергу завдяки державній політиці та ідеології.

З метою більш детального опису можливостей впливу інституцій та «секулярних релігій» важливою деталлю буде зазначити ідеологічне обрамлення, яке заклало основу сербського режиму Слободана Мілошевича – націоналізм. Важливим є безпосередньо розвиток націоналізму та його атрибути з метою кращого розуміння надалі умов формування контексту навколо сербського національного піднесення 90-их років, яке більш детально буде описано надалі.

Контекстуалізація націоналізму сягає корінням у 19 століття, подібно до відповідного ідеологічного обрамлення соціалізму та лібералізму³³. Попри зазначену спорідненість, поняття націоналізму 19 століття формується навколо народу та його сакралізації. Прикладами такої ідеологізації нації

³⁰ Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2018. – С. 140.

³¹ Thompson E. H., Pleck J. H., Ferrera D. L. Men and masculinities: Scales for masculinity ideology and masculinity-related constructs. *Sex Roles*. 1992. Т. 27, № 11-12. С. 574. URL: <https://doi.org/10.1007/bf02651094>.

³² Так само, С. 575-576.

³³ Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2018. – С. 140.

можуть виступити трактування Лямне французького народу після невдач епохи Наполеона як Христа, що воскресне³⁴, або ж мобілізація польськими націоналістами народних мас (важливо вказати – поліетнічних) на воскресіння Польщі після всіх несправедливих поділів Речі Посполитої³⁵.

Хоча вказана теза може не мати чіткий вигляд наближеної до маскулінності, головним патерном цієї епохи виступає мобілізація мас, заклик до певної дії або ж спонукання до активності, що в сербському контексті відіграє важливу роль. З початком 20 століття націоналізм зазнає видозмін, проте питання мобілізації народних мас та революційної зміни статусу-кво залишається одним з основних елементів ідеології.

В свою чергу, з кінцем Другої світової війни та маргіналізацією ідеологій націонал-соціалізму та фашизму, поняття націоналізму починає асоціюватися з ксенофобією та закритістю. В своїй аналітичній роботі Ендрю Вінсент розглядає думки філософів стосовно поєднання націоналізму та відкритого суспільства Карла Поппера. До прикладу, Вінсент демонструє думки Кона розмежування «західного» та «східного» націоналізмів, де перший виступає як більш ліберальний та відкритий, коли ж «східна» варіативність має вигляд авторитарного та закритого у собі³⁶. Проте основним елементом роботи Вінсента є аналіз безпосереднього бачення націоналізму в рамках виступів та наукових праць Поппера, в яких віденський філософ описує будь-яку спільноту, що визнає націоналізм як основну доктрину, «закритою»³⁷. Так, наприклад, Поппер сприймає зазначене суспільство «закритим» в силу «магічних вірувань» («magic beliefs», англ.), які поєднують це суспільство поміж собою – якщо раніше за це могла відповідати релігія, то з часом поступової секуляризації ніша вищої цінності переходить до ідеології як «секулярної релігії» як помітно на прикладі ідеї

³⁴ Так само, С. 143-146.

³⁵ Так само, С. 153.

³⁶ Vincent A. Nationalism and the Open Society. Theoria. 2005. Т. 52, № 107. URL: <https://doi.org/10.3167/004058105780956822> - С.37.

³⁷ Там само, С. 37.

воскресіння нації³⁸. Особливої уваги заслуговують ідеї Поппера стосовно націоналізму в контексті міфологізації походження. Вінсент акцентує на сприйнятті Поппером ідеї націоналізму як «утопічної» та «племенної» в силу переплетіння культур³⁹. Попри зазначену ідею, важливим аспектом буде вказати на контекстуалізацію поняття нації та її контексту – до прикладу, поліетнічність польського націоналізму 19 століття може суперечити ідеї одного «племени»⁴⁰. Тим не менш, основною рисою варто визначити схильність вірити у єдине «божество», яким в зазначеному кейсі виступає народ.

Після опису патернів націоналізму важливим буде зазначити валідність відповідних тез в рамках розвитку суспільства та, відповідно, разом і з ним формування сталих гендерних експектацій. Такі елементи націоналізму як ідея божественності нації та кооптація ресурсів, перш за все людських, для її визволення досі можуть бути використанні, хоча й беруть свій початок у 19 столітті. Чимало історичних видозмін та порушень колишнього статусу-кво призводили до піднесення націоналізму – чи то формування фашизму через ідею «воскресіння» («risorgimento», італ.) Італії, чиї інтереси були зражені Версальським договором⁴¹ або ж ревізіонізм угорців після Тріанонського мирного договору⁴².

Особливу увагу в цьому контексті потрібно приділити піднесенню націоналізму в 90-их роках 20 століття, а саме інкопорування неолібералізму, націоналізму та «маскуліної ідеології». Розвал Радянського Союзу, а разом з ним і повалення комуністичних режимів у країнах колишнього соціалістичного табору у Європі, а також і розвал соціалістичної Югославії спонукали до переходу від колишніх практик соціалізму до західного

³⁸ Там само, С. 39.

³⁹ Там само, С. 44-45.

⁴⁰ Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2018. – С. 143-146.

⁴¹ Там само, С. 166-171.

⁴² Vambery R. Nationalism in Hungary. The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science. 1944. Т. 232, № 1. С. 77–85. URL: <https://doi.org/10.1177/000271624423200113> - С. 81-82

неолібералізму. Як зазначає Агнешка Графф, нова неоліберальна парадигма надавала наснаги феміністичним рухам в рамках вирішення гендерної нерівності та, у зв'язку з чим, була вкрай очікувана⁴³.

Проте фактично занепад соціалізму призвів до абсолютно полярного результату – з поваленням соціалізму у Східній Європі гегемонія поступово почала переходити в бік консерватизму, а саме правого популізму, що стає особливо помітним на прикладі Польщі та Угорщини. Графф, говорячи про піднесення націоналістичних настроїв у Польщі, зазначає про посилення традиціоналізму, що, поза націоналізмом, також було зумовлено сильним впливом католицької церкви в регіоні, та патріархату⁴⁴. Відповідні ідеологічні зміни призвели до зростання експектацій та дискримінації стосовно жінок та певне розшарування поміж феміністичного руху на «молодих» активісток, що доєдналися до руху у 2000-их роках, та «старих», що були активні в 90-их роках в рамках НГО та на яких частково «покладали вину» за нереалізацію ідей фемінізму⁴⁵.

Ідеологічна порожнеча 90-их у пост-соціалістичних країнах обумовила розквіт консервативних сил, які, подібно до ревізіонізму після Першої світової війни, призвели до «відкату» в минулі традиції як найбільш характерні та знайомі. Так, курс Угорщини на традиційні цінності, критику міграційної політики країн Західної Європи та лівих через загрози для сімей та християнської віри⁴⁶ або ж заборона абортів у Польщі⁴⁷ з консервативною партією на чолі парламенту формують соціальні експектації. Так, ідеологічно нормативною є така родина, яка засновується на шлюбі чоловіка та жінки, де

⁴³ Graff A. Blaming Feminists Is Not Understanding History: A Critical Rejoinder to Ghodsee's Take on Feminism, Neoliberalism and Nationalism in Eastern Europe. *Gender and Power in Eastern Europe*. Cham, 2020. С. 25–33. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-53130-0_3 – С. 25.

⁴⁴ Там само, С. 25-31.

⁴⁵ Там само, С. 31

⁴⁶ The Economist. Why is Hungary turning to nationalism?. The Economist. URL:

<https://www.economist.com/theeconomist-explains/2018/04/05/why-is-hungary-turning-to-nationalism>.

⁴⁷ Amnesty International. Poland: Regression on abortion access harms women. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/01/poland-regression-on-abortion-access-harms-women/>.

остання відповідає за домашнє господарство та виховання дітей, а чоловік – за фінансове забезпечення родини.

Описуючи в контексті ідеологізованості Сербію 90-их, ми маємо чітко надати параметри, відповідно до яких ми зможемо описати та досліджувати режим, на чолі якого перебував Слободан Мілошевич, як авторитарний, так як надалі, без зазначеної дефініції, буде невірним або ж скоріше неповноцінним стверджувати про подібну характеристику тогочасної сербської влади. Описуючи авторитаризм як загальне явище, ми можемо говорити про такі параметри, як 1) придушення прав і свобод громадян, які не мають достатнього інституційного впливу на режим та 2) контроль влади одноосібно або ж вузьким колом еліт, що прибирає можливість до передачі виконавчої влади через інституції або ж вибори⁴⁸.

Режим Мілошевича постає як достатньо відповідний до вказаної дефініції вище. Так, до прикладу, ми можемо говорити про концентрацію владних ресурсів в межах невеликої спільноти та небажання втілення їх чесного розподілу у вигляді проведення вкрай несправедливих виборів 1990-го року у Сербії завдяки пропаганді режиму через підконтрольні владі (себто партії Мілошевича та йому персонально) медіа⁴⁹. Стверджуючи надалі про позбавлення громадян сербського суспільства вибору, ми можемо також говорити про фальсифікації виборів на виборчих ділянках у Косово, що надавало змогу Мілану Мулітиновичу, маріонетковому президентові в межах режиму Мілошевича, мати вигляд законно обраного очільника держави⁵⁰.

Особливим параметром режиму Мілошевича, окрім як обмеження прав громадян та концентрації усієї повноти влади через партію соціалістів, постає націоналізм. Вдалою демонстрацією постає твердження Мілошевича 24

⁴⁸ Lindstaedt N. Authoritarianism | Definition, History, Examples, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/authoritarianism>.

⁴⁹ Vladislavljjevic, Nebojsa. (2016). Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević. *International Political Science Review*. 37. – С. 41. 10.1177/0192512114535450.

⁵⁰ Thomas, R. (1998). Choosing the Warpath. *The World Today*, 54(5), С. 118. <http://www.jstor.org/stable/40476185>

квітня 1987 року до сербських протестувальників проти влади Косово: «вони ніколи не матимуть змоги побити вас знову»⁵¹. Перемінюючи дискурс поновлення кордонів Югославії через невдачі з утриманням Словенії в складі соціалістичної федерації на ідею Великої Сербії, яка має оберігати своїх громадян у будь-якій точці світу (що постає як вже відома нам маніпуляція), Мілошевич мав на меті сформувати певний фрейм, себто обрамлення, для надання своїм експансіоністським прагненням легітимації та суспільної підтримки, що додатково підкреслює недемократичність режиму.

Хоча у відповідному дискурсі напряду постає питання конфронтації прав жінки та консервативної християнської нормативності, питання контекстуалізації «гегемонічної маскулінності» виникає аналогічно, проте не так явно. Фактично, з зазначеної вище політики консервативних урядів бачення стосовно чоловіка формується як до білого гетеросексуального чоловіка, в інтересах якого є сімейні цінності та певна релігійність. В рамках свого дослідження Томпсон та його колеги виявили універсальним атрибутами «маскулінної ідеології» гетеросексуальність та гендерно-обумовлений розподіл праці⁵². Згідно з цією точкою зору, поняття «гегемонічної маскулінності» у своєму найбільш широкому значенні може бути використана до достатньо великої вибірки. Тим не менш, надаючи контекстуалізації зазначеному терміну, «гегемонічна маскулінність» може набирати більшу кількість атрибутів, у формуванні яких може відігравати роль й ідеологія, що й набуло масштабності в рамках сербського суспільства.

Підсумовуючи, ідеологія є вкрай важливим елементом формування суспільства, певною «секулярною релігією», що надає сенсів соціуму. Ідеологія відіграє роль обрамлення та історично переносить фокус з релігії на нове «божество» - так у свою чергу з'являється націоналізм з міфологемою про народ. Згідно з Поппером, націоналізм спонукає спільноту до того, аби

⁵¹ Sell, L. (1999). The (Un) Making of Milosevic. *The Wilson Quarterly* (1976-), 23(3) – С. 22.

<http://www.jstor.org/stable/4025921>.

⁵² 8 Thompson E. H., Pleck J. H., Ferrera D. L. Men and masculinities: Scales for masculinity ideology and masculinity-related constructs. *Sex Roles*. 1992. Т. 27, № 11-12. URL: <https://doi.org/10.1007/bf02651094>.

бути більш «замкненою», зосередженою на своїх власних переконаннях. В рамках націоналістичної парадигми, особливо в періоди значних видозмін державних інституцій та політичних систем, мобілізація людського ресурсу та надання ідеї піднесення, «воскресіння» народу відіграють вкрай важливу роль. Тим не менш, зазначені патерни, в свою чергу, можуть призводити до «закриття» спільноти та традиціоналізму, що напряду впливає на гендерно обумовлені соціальні ролі. Так, ідеологія може бути одним з головних чинників формування соціального клімату та експектацій, а отже – і поняття «гендерна маскулінність».

Розділ 2: МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАСКУЛІННОСТІ В ПОЛІТИЧНІЙ ПЛОЩИНІ

Основними методами дослідження є дискурс-аналіз та якісний контент-аналіз з метою дослідити формування ідеологічного обрамлення авторитарного режиму Слободана Мілошевича й демократизації 2000-их, а також вплив цих політичних систем на контекстуалізацію поняття «гегемонічної маскулінності». Одним з основних джерел є праця Йоргенсен та Філіпса «Critical discourse analysis»⁵³ в силу використання «мови як дискурсу»⁵⁴. Важливим елементом зазначеної роботи є в силу того, що демонструє формування рамкових ідеологічних обрамлень та інтерпретацій в роботах науковців, що можуть виступати з тотально різних позицій.

Поза тим, виходячи з ідеї «мови як дискурсу», так само потрібно приділити увагу питанню заангажованості дослідників. Як було зазначено вище, важливим є розуміння того, що дискурс-аналіз не надає політично нейтральних коментарів, проте може виступати як інструмент для соціальних змін⁵⁵. Використання дискурсивних методик аналізу дозволяє висвітлити не так нейтральність дослідницької роботи, скільки певну зацікавленість дослідника, а особливо висвітлення питань з боку можливих соціальних змін та, наприклад, репрезентація більш «пригнічених» акторів⁵⁶, що сприяє детальнішому описові проблеми. Відповідно до Гівен⁵⁷, дискурс надає простір до інтерпретації, що зумовлює наявність різних поглядів на один кейс, а отже й ширший аналіз.

⁵³ Jørgensen, M., & Phillips, L. J. (2002). Critical discourse analysis. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781849208871>.

⁵⁴ Там само, С. 3.

⁵⁵ Там само, С. 5.

⁵⁶ Там само, С. 5.

⁵⁷ Given L. Discourse Analysis. The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods. 2018. С. 218–220

Вкрай потрібним є також вказати на використання якісного контент-аналізу на основі методології Скалскі у роботі «Content Analysis in the Interactive Media Age»⁵⁸, а саме розподіл контенту на:

1. Контент, що створюють користувачі в мережі (user-generated content, англ.).
2. Контент, що обирають користувачі в мережі (user-selected content, англ.).
3. Контент, що створений інтерактивними медіа (interactive media output, англ.)⁵⁹.

Зазначена диференціація надає змогу визначити, що є продукцією безпосередньо користувачів в мережі, які погляди вони підтримують та розповсюджують, а також наскільки впливовими в формуванні дискурсу поміж ними є медіа. В межах нашого дослідження це надає нам змогу провести чіткий розподіл між, до прикладу, медіа-матеріалами, виникнення яких було обумовлено інформаційною пропагандою режиму Слободана Мілошевича, та контенту, згенерованого, наприклад, естрадними співаками Сербії 90-их. Важливість їх врахування полягає у розгляді вказаних акторів як певних «камертонів» суспільства – через їх популярність та статус серед публіки, як і через близькість до політичних кіл, ми можемо проаналізувати їх внесок у формування гегемонічної маскулінності в Сербії та залученість у політичний контекст.

Також варто зазначити роботу Белла «Content Analysis of Visual Images»⁶⁰. Праця Белла є корисною у наданні визначення контент-аналізу візуальних образів, а саме як зображень, що, в залежності від актору-

⁵⁸ Skalski P. D. Content Analysis in the Interactive Media Age [Електронний ресурс] / Paul D. Skalski, Kimberly A. Neuendorf, Julie A. Cajigas // The Content Analysis Guidebook. – 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320, 2017. – С. 201–242. – Режим доступу: <https://doi.org/10.4135/9781071802878.n7>.

⁵⁹ Там само, С. 210-211.

⁶⁰ Bell P. Content Analysis of Visual Images [Електронний ресурс] / Philip Bell // The Handbook of Visual Analysis. – 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London England EC1Y 1SP United Kingdom. – С. 10–34. – Режим доступу: <https://doi.org/10.4135/9780857020062.n2>.

користувача, набувають певних сенсів, є ілюстративними відображеннями певної точки зору тощо⁶¹. Так, наприклад, завдяки зазначеному визначенню ми можемо аналізувати медіа Сербії, які аналізують образ чоловіка з різних точок зору або ж характеристик, які вони намагаються відобразити або ж які групи, навпаки, є маргінальними в їх межах.

Попри те, що вкрай глибоке занурення у контекст журналів та медіафайлів, пов'язаних з гегемонічною маскуліністю у Сербії, може видати дослідження з політологічного у більш культурологічне русло, ми уникатимемо зайвих деталей, проте деякі приклади сербських медіа з метою відображення розуміння того, що є прийнятним у суспільстві і продемонстровано у музичних кліпах, журналах тощо, має чималий сенс. Причина того полягає у розгляді соціальних експектацій сербського суспільства за відсутності примусу державного апарату пропаганди, що в собі несе за мету сформувати чітке ідеологічне обрамлення гендерних ролей.

Помилковим було б не звернути увагу також і на роботу Гілліан Роуз відносно візуальної методології⁶² з метою розширення інструментарію для дослідження медіа контенту, аби мати змогу продемонструвати, або ж скоріше звернути додаткову увагу до того, яке зображення чоловіка демонструвалося як більш відповідне до «справжнього воїна-серб», якщо говорити про часову рамку правління Слободана Мілошевича, а також, подібно до попереднього пункту, виявити мейнстрімне відображення маскуліності, дослідити чи йде мова лише про певне одне, «гегемонічне», бачення або ж допустимою є варіативність висвітлень маскуліностей.

Вказавши власну мотивацію до застосування методу, згадуючи книгу Роуз, варто зауважити її доробок в контексті контент-аналізу, що ми будемо надалі використовувати у дослідженні. Вказана методологія є необхідним елементом нашої роботи, так як сприятиме виявленню чітких патернів та

⁶¹ Там само, С. 14.

⁶² Rose G., Rose G. Visual Methodologies. SAGE Publications, Incorporated, 2001. – 229 с.

елементів, завдяки яким у тому чи іншому контексті (чи ми говоримо про реваншські настрої 90-их чи говоримо про гібридний режим сьогодення у Сербії) ми зможемо сформулювати певне бачення того, як влада докладалася до конструювання соціального бачення чоловіка як воїна. Відповідно до того, що пише Роуз, контент-аналіз був особливо популярним у використанні для досліджень пропагандистських наративів німецького радіо⁶³, в силу чого, проводячи паралелі між режимами Німеччини часів Гітлера та Сербії часів Мілошевича як до двох режимів, побудованих на ідеях реваншизму, використання попередньо описаного методу видається достатньо вдалим.

В зазначеному контексті, продемонструвавши причини для використання контент-аналізу в межах нашого дослідження, додатковою потребою постає вказати контекст, в якому він буде використаний. В межах наукової роботи ми маємо на меті висвітлити патерни і, аби продемонструвати це на конкретних прикладах, розглянемо тогочасні атрибути популярної культури – як, до прикладу, тогочасні фільми (або ж фільми, які зсилаються на вказану епоху) демонструють маскуліність, як виконавці популярного в часи Мілошевича музичного жанру турбофолку також використовували гендерні стереотипи та поєднували їх з ідеями нації тощо.

Не менш змістовним є потреба у згадуванні дефініцій дискурс-аналізу у Мішеля Фуко, про що також згадує Роуз. Дослідниця пише про два можливі імплементації методу, або ж два види дискурс-аналізу, відповідно до умовиводів Фуко:

- 1) Перший спосіб використання методу базується на більшому зверненні уваги до дискурсу через призму візуальних матеріалів та текстів, аніж апелювання до практик, обумовлених специфічними дискурсами.
- 2) Другий же можливий спосіб використання спирається на ідею більшого розгляду інститутів, в межах яких вже постають варіативні

⁶³ Там само, С. 54-55.

тексти та зображення. В такому випадку постає мова про проблеми, пов'язані з владними ресурсами та впливом, інститутів, технологій та довірою до режимів.⁶⁴

Попри те, що наша наукова робота має на меті імплементувати обидві розглянуті варіації методу, варто додатково прописати розмежування у їх використанні та аспекти, в яких постає потреба до того, аби апелювати безпосередньо до першої або ж другої варіації методу. Наприклад, у першій зазначеній варіації (або, як вказано у Роуз, дискурс-аналізу 1) особливої уваги заслуговує мова. Згадуючи цитату Тонкіса, Роуз зазначає про потребу розуміння конструювання мови, як нею артикулюють певні сенси, а не лише досліджувати сенси безпосередньо⁶⁵.

Проте, як також описується у науковій роботі дослідниці, дискурс-аналіз в межах візуальної методології можна також використовувати з метою дослідження того, як саме зображення, що було нами обрано в рамках роботи, формує певне обрамлення для суспільства, як саме через нього постає той чи інший сенс, що надалі спонукає соціум до певних дій.

Підсумовуючи зазначений розділ, основною метою якого була демонстрація та аргументація до використання низки методів, ми прагнемо окреслити свій інструментарій дослідження в межах короткого сутнісного переказу. Основними засобами для проведення нашої наукової роботи постають такі елементи дискурс-аналізу як «мова як дискурс» Йоргенсен та Філліпса у межах розгляду текстових робіт, пов'язаних з активністю тогочасної пропаганди, та зверненню уваги до особливостей політики інститутів та контексту виникнення різних прикладів медіа-контенту, відповідно до Роуз. Поза тим, важливим нагадуванням постає нагадування про присутність персональної заангажованості кожного дослідника до певної міри у власних роботах.

⁶⁴ Там само, С. 140.

⁶⁵ Там само, С. 140.

Додатково важливо вказати певні характеристики контент-аналізу, які ми також вважаємо за потребу використати для більш збалансованого та проробленого дослідження. Такими елементами постають розбір контенту в мережі через призму розподілу на матеріали, які викликають реакцію соціуму або ж яку соціум генерує самостійно, відповідно до роботи Белла. Додатковою причиною для дослідження через парадигму якісного контент-аналізу є можливість проаналізувати контекст виникнення тих чи інших патернів та атрибутів, що спонукали б чоловіків брати до рук зброю, під примусом соціальних експектацій, та підтримувати образ воїнів-захисників власної батьківщини.

Розділ 3: КУЛЬТИВУВАННЯ МАСКУЛІННОСТІ У СУСПІЛЬСТВІ СЕРБІЇ: ЦІНІСНО-ПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР

3.1 Контекстуалізація соціополітологічного клімату сербського суспільства напередодні та під час президентства С. Мілошевича (1991-1997 рр.)

Сербія початку 90-их років видається доволі складним регіоном для проведення будь-яких досліджень, а тим більш важко говорити про об'ємність, або ж варіативність, контекстів, себто сенсів, які постають в цю епоху. Проте, в межах нашої дослідницької роботи, звернемо увагу на певні стереотипи, пов'язані з так званою «справжньою мужністю».

Аби зробити опис сербської «гегемонічної маскулінності» с 90-их років, важливим буде почати розділ з прояснення соціополітичних умов, в яких у той час ми можемо говорити про гартування такого образу як «балканський хлопець». Ми можемо, з метою більш чіткої ілюстрації характеристик зазначеного гендерно обумовленого образу, розпочати з опису такої персони, як Александр «Кнеле» Кнезевич – справжній «балканський хлопець», який постає як достатньо репрезентативний приклад висвітлення «гегемонічної маскулінності» тогочасної турбулентної епохи на Балканах. Кнеле, як він був більш відомий на вулицях Белграду, став прототипом для майбутніх персонажів балканського «мачо кіно», жив за принципом «краще прожити день як лев, аніж усе життя як миша», а також успішним ганстером рівно до того моменту, доки не був вбитий на тих самих вулицях столиці Сербії⁶⁶. Коли надійшла звістка про його загибель, в усьому Белграді було проголошено заборону до того, аби грати музику в день його поховання –

⁶⁶ Dumančić, M., & Krolo, K. (2016). Dehexing Postwar West Balkan Masculinities. *Men and Masculinities*, 20(2), С. 154–180. Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/1097184x15625314> - С. 168-169.

рішення, яке перебувало під особистим контролем друзями Кнеле, аби було дотримано до кінця⁶⁷.

Ця історія є вкрай вдалим відображенням тогочасної історії молодого сербського чоловіка, який в рамках тогочасної соціо-політичної атмосфери сприймався як успішний чоловік, принципи якого сприймалися в межах соціуму як не архаїчні вигадки минулого, а актуальні ідеї, що сприймаються за доречні в силу політичного клімату часу. Проте, на жаль, це ідеальний опис «гегемонічної маскулінності» найкраще доповнює наступний факт – молодий ганстер, якому був лише 21 рік, був вбитий у клубі через свій статус кримінального авторитету та насилля, що супроводжувало його.

Як ми вже вказували раніше, велику роль у цьому відіграє соціальний та політичний клімат епохи, через що виникає потреба у наданні більш глибокого контексту Сербії 90-их, а іноді з невеликим нахилом до 80-их. Для прикладу, розглянемо фотографії Срджана Вельовича, про виставку яких опублікувала статтю Мая Зівановіч для *Balkan Transitional Justice*⁶⁸. Може видатися, що зазначена розмова не має стосунку до політичного режиму Сербії зі Слободаном Мілошевичем на чолі, проте ми маємо заперечити подібне твердження.

На нашу думку, важливими є саме ті, так би мовити, основоположні атрибути епохи Сербії 90-их, на які звертає увагу сам фотограф, адже, як безпосередній автор зазначених візуальних робіт, а тим більш як людина, що проживала свою молодість в ті часи, ми можемо продемонструвати ключові моменти того часу.

По-перше, звернемо увагу на Югославську народну армію. Срджан безпосередньо вказує на той факт, що мотив югославських військових та бомбардування НАТО у 1999 році становлять основний мотив виставки його

⁶⁷ Там само, С. 168-169.

⁶⁸ Zivanovic M. Photographer Tells Story of Serbia's Turbulent 1990s. *Balkan Insight*.

URL: <https://balkaninsight.com/2017/02/09/photographer-tells-story-of-serbia-s-turbulent-1990s-02-08-2017/>.

робіт⁶⁹. Ба більше, той період фотографом згадується як такий, що несе в собі певну ностальгію та є вкрай цікавим через те, наскільки легким та життєрадісним видалося життя, що насправді було вкрай важким⁷⁰. Повертаючись до зображення армії, то варто наголосити, що датою фотографії є 1988 рік, що передує приходу Слободана Мілошевича у крісло президента Сербії. Фотографія⁷¹ висвітлює достатньо позитивних, приємних молодих чоловіків, що позують на фоні артилерії та справляють щиро враження достойних воїнів. Тим не менш, вже через кілька років можна буде говорити про табори згвалтувань, про які пише Лінда Буз⁷², де відбувалися жахливі злочини проти людства, влаштовані сербськими солдатами й заручниками яких були боснійські жінки.

Попри зауважені часові рамки (стосовно факту того, коли було зроблене саме фото та коли до влади повноцінно приходять Слободан Мілошевич), ми маємо згадати про те, що достатньо правдивим було б використання терміну «Сербославія» до Югославії 80-их через вплив сербського націоналізму. Вкрай вдало це демонструє приклад з приміток Лінди Буз, в якому вона описує джерела використані для обрахунку можливої кількості постраждалих боснійських жінок у війні. В межах перерахованих джерел згадується і збірка статей певної Весни Нколич-Ристанович, в якій четверо жінок, що проживали в межах сербської території Югославії, намагаючись продемонструвати свою аполітичність то підтримку цінностей фемінізму, насправді ж виступили як певні рупори сербської пропаганди, які казали про рівноцінне страждання усіх етнічних груп в межах сербсько-боснійської війни, а отже немає сенсу вигороджувати боснійців як жертв⁷³.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само.

⁷¹ Там само, зображення в додатку.

⁷² Boose L. E. Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement, and Serb Cultural Memory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2002. Vol. 28, no. 1. С. 71–96. URL: <https://doi.org/10.1086/340921>.

⁷³ Там само, С. 71-72.

В цьому випадку ми можемо побачити певну позицію, обумовлену націоналістичною та реваншською пропагандою, що почала набирати обертів у Сербії 80-их і 90-их – як загалом жінки готові заперечувати згвалтування, влаштовані чоловіками, адже це не буде комформним та призведе до внутрішнього дисонансу в контексті дихотомії жінка – громадянка Сербії, та як сучасний фотограф демонструє достатньо позитивне відображення солдатів армії, яка через кілька років буде робити табори згвалтувань та влаштовувати розстріли через іншу релігійну належність та етнічність колишніх співгромадян.

Чим саме тоді постає сербська ідеологічна міфологема та чому в цьому контексті ми маємо говорити про маскуліність? Звернемо увагу на статтю Сабріни Рамет, що стосується розбору тих чи інших причин, в силу яких відбувся розвал Югославії та подальші Югославські війни⁷⁴. Серед варіативностей причин, що могли спонукали розпад найбільшої країни Балкан, згадується і зростання внутрішньої напруги поміж різними республіками в межах федерації, що, відповідно до передбачень Милована Джиласа, першого заступника прем'єр-міністра Югославії, датованих 1974 роком, мали призвести до переформатування країни та перетворення її на конфедерацію з чотирьох держав, а саме Словенія, Хорватія, Македонія та федеративна Сербія⁷⁵. Важливим зауваженням з цього приводу постає ремарка Рамет про те, що наразі мова навіть і не йдеться про Слободана Мілошевича та просування сербського націоналізму та вседержавному рівні, проте вже навіть у 70-ті постає очевидним присутність деяких внутрішньополітичних проблем⁷⁶.

В цьому контексті постає потреба розглянути найбільш проблемну сторону конфлікту, що виникає на основі давніх теорій та сформованих

⁷⁴ Sabrina P. Ramet (2004) Explaining the Yugoslav meltdown, 1 “for a charm of pow'rful trouble, like a hell-broth boil and bubble”: theories about the roots of the Yugoslav troubles, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 32:4, С. 731-763

⁷⁵ Там само, С. 735.

⁷⁶ Там само, С. 735.

знань, до підсилення яких доклалися інтелектуали 80-их, що вирішили формувати нові сенси, базуючись на вкрай старих міфологемах, аби повернути певну єдину парадигму Югославії після смерті Тіто. Мова йде про сербський націоналізм. У своїй науковій праці, Ранет згадує такого філософа, як Дінко Томашич та його англomовну працю “Personality and Culture in Eastern Europe”⁷⁷. Особливим він є в силу низки причин. Так, він постає як філософ, що описує регіон Балкан, що не має іншого вибору, як перебувати у постійному стані війни, до того ж у достатньо високому та характерному лише цьому регіону рівні⁷⁸.

Причиною, що обумовлює відповідну поведінку балканців, постає «динарійський» характер, що немов притаманний суто їм⁷⁹ - зумовлює їх сприймати себе як одвічних жертв та героїв, що спонукає до емоційного дизбалансу у стосунках батька та сина (момент, якому ми надалі відведемо достатній об’єм уваги), а також як такий, що призводить до незмоги зупинитися в контексті насилля. Хоча й віра в «динарійськість» сербів може й не бути абсолютно правдивою, проте ми маємо особливо підкреслити характер жорстокості, який був присутній у сербсько-боснійському циклі Югославських війн. Відповідно до Буз, говорити про жорстокість сербів справді можливо як про певну окремішню – дослідниця проводить порівняння з тим, як чинили нацистські окупанти у концентраційних таборах та сербські солдати у так званих «таборах згвалтувань». Буз зауважує, що якщо жахи насилля нацистів вражають своєю спланованістю, методичністю та холоднокривною прагматичністю, то серби ж, у свою чергу, демонструють звірства у хаотичному та певному підлітковому баченні, не маючи системи, а лише кровожерливе бажання домінувати⁸⁰.

⁷⁷ Там само, С. 736.

⁷⁸ Там само, С. 736.

⁷⁹ Там само, С. 736.

⁸⁰ Boose L. E. Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement, and Serb Cultural Memory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2002. Vol. 28, no. 1. С. 74.
URL: <https://doi.org/10.1086/340921>.

Можливо також відзначити роль християнства у формуванні відчуття окремішності сербів від інших балканських республік. Так, наприклад, Сабріна Рамет згадує роботи Броніслава Анзиловича та його сприйняття того, що саме спонукало сербів до насилля в таких об'ємах. Анзилович, будучи послідовником Томашича, а саме школи національного характеру, вважав, що винними у злочинах, які відбулися в межах Югославських війн, а саме у спонуканні сербів до участі в них дві групи – поетів та релігійних діячів⁸¹. Так, він спирається на думку православних теологів та інтелектуалів, що перебували у Парижі станом на 1991 рік (коли вже можна було казати про військові дії на території Югославії) та звинувачували у спонуканні до злочинів, сформованих на базисі ненависті, сербських священників, що тільки й сприяли насиллю стосовно представників іншої релігійної течії чи конфесії християнства⁸².

Подібна поведінка також помітна, коли ми говоримо про згвалтування, вчинені сербськими солдатами відносно жінок-представниць інших етнічностей. Особливу роль у цьому відіграє інакшість. Робота Буз, а саме підрозділ “Serbian nationalist ideology”, метою якого виступає продемонструвати як ті чи інші засади ідеології корелюють з діями сербської армії, описує певний патерн жорстокої поведінки солдатів режиму Мілошевича. Те, що вона описує як «міф про відмінність»⁸³, особливо постає примітним, коли сербські солдати, гвалтуючи боснійських та хорватських жінок та використовуючи до них образливі вигуки, як «турецькі хвойди» (тут варто вказати, що подібний характер образи також може бути обумовлений поширенням ісламу на території Боснії та Герцеговини на противагу православній Сербії) або «хвойди Усташі» (фашистський рух, що стояв на

⁸¹ Sabrina P. Ramet (2004) Explaining the Yugoslav meltdown, 1 “for a charm of pow'rful trouble, like a hell-broth boil and bubble”: theories about the roots of the Yugoslav troubles, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 32:4, С. 736.

⁸² Там само, С. 737.

⁸³ Boose L. E. Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement, and Serb Cultural Memory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2002. Vol. 28, no. 1. С. 75.
URL: <https://doi.org/10.1086/340921>.

чолі колабораційного уряду Хорватії у часи Другої світової війни)⁸⁴, казали опісля про те, що останні від нині є щасливими, так як виношують «сербське дитя»⁸⁵.

Попри безапелляційну жорстокість та звірство зазначених вчинків, що, на жаль, не були рідкісними у той момент – саме у цьому фрагменті якнайкраще можна примітити відчуття окремоті сербської, «динарійської», ідентичності та, звертаючи увагу до питання маскулінності, прагнення продемонструвати своє домінування через фізичний примус, особливістю якого знов такого є не тільки зверхність фізична, а й етнічна, що солдат належить до вищої етнічності, аніж умовна боснійська жінка. Вважаємо за потрібне додатково прописати певні причини, що могли спричинити подібний розбрат поміж державами, що колись були складовими одного цілого.

Попередньо у нашій роботі ми зазначали вплив ідеологічної порожнечі, що постала в суспільстві Югославії опісля смерті Йосипа Броза Тіто, що фактично очолював країну від кінця Другої світової війни до власної смерті у 1980 році. Допоки Тіто був при владі, можливим було говорити про Югославію як про усе ж певне федеративне утворення, що мало поєднувати різні етнічності як представників одного, робітничного класу, що сумісно прямує до соціалістичного, кращого майбутнього⁸⁶. Проте ще за часів Тіто відповідна концепція місцями зазнавала критики або ж не сприймалася серйозно – в якості демонстрації першого прикладу ми можемо говорити про вже згаданий коментар Милована Джиласа ще у 70-их роках 20-го століття, що говорив про можливість чотирьох республік, що входять до складу Югославії, постати як окремі, суверенні держави або ж в межах конфедерації.

⁸⁴ The Editors of Encyclopaedia Britannica. Ustaša | Croatian political movement. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Ustasa>.

⁸⁵ Boose L. E. Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement, and Serb Cultural Memory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2002. Vol. 28, no. 1. C. 75. URL: <https://doi.org/10.1086/340921>.

⁸⁶ Banac I. Josip Broz Tito - Symmetrical Federalism, Yugoslavian Recentralization. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito/Retrenchment-of-the-1970s>.

Проте більш цікавим можуть видатися саме кейси, в межах яких ми говоримо про заперечення ідеї формування нової, «югославської» ідентичності на заміну етнічним відмінностям минулих століть. У 70-их роках минулого століття Йосипу Тіто довелося зустрітися з кризою, що стосувалася децентралізації країни. Допоки, відповідно до Конституції Югославії, прийнятої у 1974 році⁸⁷, кожна республіка мала право на власне врядування, а також такі автономні області Сербії, як Воєводіна та Косово, це сприяло не стільки поєднанню та рівності на міжреспубліканському рівні, скільки надавало можливість сепаратистським рухам набирати більшу мобілізаційну можливість та поширювати свої інтереси в кожній з республік відповідно. Тіто зустрівся з супротивом з боку централістів Сербії в межах компартії Югославії, що постановило перед ним завдання придушити опозицію – рішення, яке, в свою чергу, призвело до вкрай негативних наслідків після смерті беззаперечного лідера держави протягом 35 років від Другої світової.

Опонуючи централістичним та націоналістичним силам в межах компартії з 1963 по 1972 роки шляхом проведення кадрових чисток та усунення лідерів децентралізованого та ліберального курсу у Сербії та Хорватії у 1971 та 1972 роках відповідно⁸⁸, Тіто вважав завдання встановити рівноцінні стосунки поміж різними республіками виконаним. Проте, насправді ж, ми можемо говорити про діаметрально протилежний кейс – проводячи відповідну політику, яка фактично своїм існуванням завдячувала персоналістському режиму, Тіто, надаючи цьому конотації та сприймаючи персонально як певний формат реформ, усував можливості для подальшого розвитку будь-якого іншого шляху Югославії як єдиного державного утворення.

Відсутність чіткого інституційного механізму прийняття політичних рішень та законодавчих ініціатив, окрім як єдиноосібне прийняття або

⁸⁷ Там само.

⁸⁸ Там само.

неприйняття тих чи інших ідей Йосипом Тіто⁸⁹, зменшення ВВП з 1980 по 1989, що майже в кожній республіці окремо досягло негативних значень, а в загальному становило -5.3% для Югославії⁹⁰, нарощення етнічних конфліктів поміж народами, що з давніх часів сприймали один одного за опонентів – усі ці фактори надавали змогу проростати насінню розбрату, яке, в свою чергу, допомагали проростити як Йосип Броз Тіто через небажання реформування управлінської системи, так і Слободан Мілошевич, очільник Сербської республіки, який скористався руїнами того, що лишилося від колишньої об'єднаної соціалістичної республіки.

Гарним прикладом постає кейс, описаний у статті Луїс Селл, стосовно демонстрації у Косово 24 квітня 1987 року, що була проведена сербами через відчуття несправедливого поводження з ними з боку автономної влади Косово⁹¹. Особливим елементом цієї демонстрації постають слова лідера тогочасної Сербії – «вас більше ніхто не буде бити знову»⁹². Селл описує Мілошевича як не просто представника номенклатури компартії Сербії, а як політика з лідерськими амбіціями, «маленького лєніна», для якого Югославія не була можлива без Косово, яке ані Югославія, ані Сербія не були готові віддати⁹³. Зі статті авторки постає достатньо цікаве спостереження, яке демонструє, або ж правильніше буде висловитися, заповнює собою прогалину, пустоту, обумовлену у 80-их роках 20 століття відсутністю єдиного бачення, яке, в свою чергу, лобіював Тіто через персоналістську та беззаперечну диктатуру.

У роботі Селл прописується певний механізм, за яким Мілошевич сприймав майбутнє Сербії та Югославії загалом. Отримавши підтримку

⁸⁹ Sabrina P. Ramet (2004) Explaining the Yugoslav meltdown, 1 “for a charm of pow'rful trouble, like a hell-broth boil and bubble”: theories about the roots of the Yugoslav troubles, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 32:4, С. 744.

⁹⁰ Зображення у додатку, посилання - GDP in Yugoslavia: 1980-1989 | World History Commons. *World History Commons*. URL: <https://worldhistorycommons.org/gdp-yugoslavia-1980-1989>.

⁹¹ Sell, L. (1999). The (Un) Making of Milosevic. *The Wilson Quarterly* (1976-), 23(3) – С. 22. <http://www.jstor.org/stable/4025921>.

⁹² Там само, С. 22.

⁹³ Там само, С. 22.

сербського населення через радикальну політику заперечення прав населення Косово, рішення, яке надалі виступило вкрай важливим в історії Югославських війн, через скасування у новій конституції статусу автономності регіону⁹⁴, Мілошевич здобув змогу мати більшу репрезентацію та кількість голосів (адже віднині не було голосів від Косово, а всі вони перейшли під юрисдикцію Сербії) для обрання майбутнім лідером Югославії та замінити собою Тіто. Проте як тільки відповідний план зазнав поразки через небажання словенців (які до того ж в той момент очолювали владну верхівку балканської федерації) до сприйняття за Мілошевича лідером соціалістичної республіки та й надалі до подальшого відділення Словенії від Югославії загалом. Як згадує тогочасний очільник країни Янез Дрновшек, видатний політик як Югославії, так і Словенії надалі, Мілошевич апелював обрання його президентом країни «аби зберегти суверенітет всієї держави» та «ставав навіженим», коли йшла мова про звільнення політичних в'язнів-косоварів за їх політичну, анти-сербську позицію⁹⁵. У своїх спогадах тогочасний лідер балканської федерації також вказує, що спонукало словенців полишити такий федералістичний союз країн, який, на той момент, вже видавався надкрихким утворенням та не витримував перевірку часом – сербський націоналізм.

Саме через призму націоналізму Мілошевич проводив свою подальшу політику, змінивши бажання утримати Югославію з її кордонами 1989 року на побудову іншого державного утворення – Великої Сербії. Це постає очевидним що зі згадок Янеза Дрновшека, які, попри ті події, які ми маємо пам'ятати як Десятиденну війну, що трапилася поміж Словенією та військами Югославії (важливим зауваженням постає, що війна була саме не Словенії та Югославії, скільки саме нової, незалежної країни та військ соціалістичної республіки), загалом демонструють той факт, що Словенія, в

⁹⁴ Там само, С. 24.

⁹⁵ Drnovsek, J. (2000). Riding the Tiger: The Dissolution of Yugoslavia. *World Policy Journal*, 17(1), 59–60. <http://www.jstor.org/stable/40209677>.

порівнянні з іншими колишніми республіками Югославії, зазначала достатньо незначних втрат для здобуття та проголошення власної незалежності. Причиною тому постає достатньо високий рівень гомогенності населення країни, а отже і відсутність достатньої сербської меншини як такої, що згадує сам Дрновшек та описує це як елемент «везіння»⁹⁶. На противагу цьому тогочасний лідер югославської нації порівнює ситуацію з тим, що відбувалося у Хорватії, де політичні умови видавалися набагато складнішими через якраз присутність сербської меншини, а найважчим позначає відсоткове відношення різних етнічностей у Боснії та Герцеговині, де були репрезентовані боснійці, хорвати та серби відповідно⁹⁷.

Схоже твердження постає і у науковій праці Селл, де вона відзначає небажання Мілошевича до військової інтервенції, попри відповідне загальноприйнятне розпорядження з метою утримання територій та придушення сепаратизму⁹⁸. Відповідне рішення має логічну природу, якщо ми проведемо певну ретроспективу в межах нашої роботи, згадавши усе попередньо прописане. Сербський націоналізм, що почав культивуватися як реакція на незадовільну політику Тіто, а опісля його – як реакція на вакуум сенсів ідеологічних та політичних, підтриманий Мілошевичем, що якраз намагався відновити сербський централізм в межах Югославії, веде до того, що, фактично, спонукає до війни, проте не за утримання Югославії в її колишніх кордонах, а за нову ідею та сенси, а якщо навіть бути більш точним – за поновлені ідеї та сенси «дінарійськості», за Велику Сербію. Саме через відповідну сукупність факторів ми отримуємо таку потребу у міфологемі про «окремішність», прагнення домінування над іншими етнічностями регіону, а опісля – і атрибут цього палкого бажання домінувати, себто «гегемонічну маскулінність».

⁹⁶ Там само, С. 61.

⁹⁷ Там само, С. 61.

⁹⁸ Sell, L. (1999). The (Un) Making of Milosevic. *The Wilson Quarterly* (1976-), 23(3) – С. 25.
<http://www.jstor.org/stable/40259921>.

Підсумовуючи, відповідний підпункт демонструє довготривалий процес, згідно з яким ми можемо говорити про ідентичність з «динарійським» характером, ідентичність, що сприймає власну міфологему етнічного походження як «народу-жертви» та «народу-героя» настільки, що навіть попри усвідомлення та відкритість інформації стосовно жахів, які мали місце трапитися в часи Югославських війн, досі мають певну приємну рефлексію своєї молодості на рахунок тих часів, досі можуть сприймати та асоціювати себе з певною частиною цієї міфологеми, а, отже, досі мають тою чи іншою мірою сентимент до епохи, що має в собі певний пропагандистські та реваншистські настрої, мотиви, але разом з тим і віру в інакшість, віру в краще, а для представників чоловічої статті – що притримування відповідних атрибутів призведе до популярності серед соціуму в силу підтримки у своєму образі експектацій та втіленні державних ідеологічних засад про буття воїна-захисника сербського населення, де б воно не перебувало.

3.2 Аналіз атрибутів гегемонічної маскулінності у період Югославських війн (1991 – 2001 рр.)

Попередній підрозділ був змотивований продемонструвати різні аспекти того, що формувало такий собі наратив та заповнювало посталу ідеологічну порожнечу, яку наповнив сербський націоналізм, повернувши бачення мети для місцевого населення, надання особливості для нього та демонстрацію його величі. Проте, як було зазначено на початку минулого підрозділу, вкрай важливим пам'ятати про зображення тогочасної армії Югославії.

З твердження, що постало як заключне у минулому підрозділі нашого наукового дослідження, ми маємо змогу нагадати собі (та читачеві) про роботу Фергюсона, що демонструє у собі нарис маскулінності, а саме спраглості до насилля та залученості у війні, як того, що постає з гендерного розподілу праці в історичній перспективі, де жінка, в силу того, що

народжує, дотримується сім'ї та сімейного кола, а чоловік постає як актор, що має відповідати за захист вказаної сім'ї – норми, зумовлені патріархальними рамками сьогодення.

Говорячи про сербське суспільство безпосередньо та про певне бачення маскулінності в його соціальних нормах, ми можемо спостерігати певні тенденції до дотримання мілітаризованого, умовно агресивного для сучасних рамок образу. Можемо згадати роботу Брейсвела, що розповідає про балканських чоловіків 20-го століття як «мачо минулого», роблячи акцент на певному відставанні балканців в контексті того, що їхні патерни поведінки є більш архаїчними, аніж подібними до модерності Заходу⁹⁹.

Звісно, в такому випадку виникає потреба на те, аби вказати на художнє походження зазначеної характеристики балканських чоловіків, не забувши згадати про існування упереджень у автора, особливо враховуючи порівняння «екзотичності» Балкан через належність до Східної Європи та впливи Туреччини у порівнянні з сучасним Заходом¹⁰⁰. Проте ми вважаємо потрібним звернути увагу на продемонстровану ілюстрацію англійського автора – хоч ми і не можемо стверджувати про науковість відповідного знання, проте, надавши додаткових характеристик вказаному образу через пригадування атрибутів балканців, описаних Томашичем, а саме запальний характер, прояви жорстокості тощо, то ми можемо говорити про вдало висвітлений Брейсвелом образ, аніж про абсолютну художню вигадку.

Зазначений нарис вдало корелює з образом «балканського хлопця» - образом, що постає як домінуючий у часи режиму Слободана Мілошевича та період Югославських війн. Як вже згадували вище в межах нашої роботи наукові доробки Баркера та Павлака, «балканський хлопець» постає як чоловік-патріот батьківщини, що ставить за мету фінансову незалежність, сімейна (важливо – гетеросексуальна) злагода та любов до батьківщини якого

⁹⁹Bracewell, W. (2005). New Men, Old Europe: Being a Man in Balkan Travel Writing. *Journeys*, 6(1-2), С. 6 . <https://doi.org/10.3167/146526005781054196>.

¹⁰⁰ Там само, С. 6.

має бути більшою за жагу до життя¹⁰¹. Саме відповідні групи людей мали складати основу сербської військової мобілізації ще на рівні соціального залучення, про що згадує дослідниця Грінберг – відповідно до тогочасної пропаганди, яку аналізує науковиця, сербські націоналістичні наративи просувалися не лише через призму національної ідеї, але й через патріархальні устої¹⁰². Так, до прикладу, теза про те, що за умов неможливості Югославії захищати свої кордони, а албанці та косовари (фактично споріднена група, проте ми використовуємо обидва звернення для додаткового відображення контексту) досі мають автономію, то це означатиме, що чоловіки, які не воліють йти воювати наразі, матимуть воювати за захист своїх родин¹⁰³.

Ми також можемо звернути свою увагу на роботу Мілішевич, що також зазначала про вплив гендеру у націоналізмі як супровідній атрибут «гегемонічної маскулінності» в межах пропаганди. Дослідниця говорить про такий гендерний розподіл, що у своєму засновкові завдячує ідеологізованості режиму Слободана Мілошевича, відповідно до якого чоловік сприймався як воїн за незалежність та свободу рідного краю, що захищає власну жінку, яка в свою чергу демонструвалася як «судина народу»¹⁰⁴, через сприйняття жінки суто як особу, що може народжувати, а отже продовжувати історію народу.

Додатково адресуючи питання гендерно обумовлених норм суспільства, що сформовані довкола соціальних очікувань, виникає додаткова потреба у адресуванні тогочасного ставлення до жінки. Сербська жінка, на жаль, мала більше соціальне сприйняття як атрибуту до сербського чоловіка та як соціальний актор, обов'язком якого постає виношення та

¹⁰¹ Barker, G., & Pawlak, P. (2014). Understanding Young Men and Masculinities in the Balkans: Implications for Health, Development and Peace. Instituto Promundo and CARE International Balkans, 80 с. – С. 15.

¹⁰²Greenberg, J. (2006). Nationalism, Masculinity and Multicultural Citizenship in Serbia*. *Nationalities Papers*, 34(3), С. 322. <https://doi.org/10.1080/00905990600766628>

¹⁰³ Там само, С. 322.

¹⁰⁴Milićević, A. S. (2006). Joining the War: Masculinity, Nationalism and War Participation in the Balkans War of Secession, 1991–1995*. *Nationalities Papers*, 34(3), С. 268. <https://doi.org/10.1080/00905990600766487>

народження дитини. Навіть звертаючи увагу на момент початку феміністичного піднесення у 70-их роках 20 століття, відповідний рух не лише не спонукав до додаткового перегляду і відмови від сексизму та патріархальності минулого, скільки ще більше радикалізував суспільство у питанні ставлення до жінок, оскільки бути феміністкою поставало як еквівалентне до визнання себе «прокапіталістичною», що не могло бути добрим у соціалістичному суспільстві¹⁰⁵.

Продовжуючи відповідну тематику статусу жінки в сербському суспільстві епохи президентства Слободана Мілошевича, себто відповідне відображення фемінності згідно з ідеологічним підґрунтям авторитарного режиму, ми можемо говорити про ще більший утиск свобод жінок в 90-ті роки минулого століття у країні з «динарійським» характером. Так, з поширенням націоналізму у Сербії 90-их як ідеології, що мала постати як об'єднуючий фактор для боротьби за територію з колишніми республіками Югославії, права жінок детеремінувалися вкрай помітно, що можна проспостерігати через вже згаданий приклад у нашій роботі, а саме прирівнювання абортів до вбивства потенційного солдата¹⁰⁶, що міг би бути народженим та захищати кордони великої сербської держави, а також вже аналогічно описаний кейс ставлення до жінки як до можливого «перебіжчика» у ворожий за етнічною ознакою табір, постати як зрадниця через «культурну репродукцію» для інших народів Балкан¹⁰⁷. Протилежне за ознакою (так як має відношення до представниць інших югославських республік), але ідентичне за своєю логікою тому ми вже спостерігали у прикладі Буз, де гвалтівники-солдати вважали, що їх жертвам «пощастило» через змогу мати у собі «сербське сім'я». Ба більше, тогочасна доба також вказує на сприйняття родиною народження доньки як щось помітно гірше у

¹⁰⁵ Evangelista, M. (2011). Yugoslavia: archetype or anomaly? In *Gender, Nationalism, and War*, Cambridge University Press. – С. 80-138. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511740046.004>

¹⁰⁶ Там само, С. 100.

¹⁰⁷ Zivkovic, M. (2006). Ex-Yugoslav Masculinities under Female Gaze, or Why Men Skin Cats, Beat up Gays and Go to War. *Nationalities Papers*, 34(3), С. 258. <https://doi.org/10.1080/00905990600768046>.

порівнянні з можливістю мати сина в силу соціально-обумовлених експектацій на полишення нею дому після одруження на чоловікові¹⁰⁸.

З одного боку, може постати дивним, що в межах нашого розгляду маскулінної поведінки ми проводимо опис обмежень та очікувань, яким піддавалася тогочасна середньостатистична жінка у Сербії. Проте, з іншої сторони, ці факти насправді несуть у собі вкрай важливі сенси дихотомії маскулінності та фемінності, до чого ми зверталися у підрозділі 1.1 та маємо детальний історичний приклад відображення зазначеного. Відповідно до розглянутого, ми можемо чітко прослідкувати як маскулінність постає у «динарійському» характері як певна агресивність та спрага до домінування над слабкішим, що постає примітним що у нарисах Томашича, у аналізі Буз та історичних реаліях турбулентного буття пост-югославської Сербії – себто, маскулінність постає як якості умовного «захисника». Фемінність, що у свою чергу розкривається на прикладі сербських жінок, кристалізується у вигляді слабкості та загрози бути підкореним (до прикладу, ворогом з метою «культурної репродукції») – тобто як риса, що еквівалентна до потреби бути захищеним. Ці заключення додатково надають нам змогу повторно пригадати ремарки Фергюсона про гендерно обумовлений розподіл праці, через призму якого ми додатково підкреслюємо риси гегемонічної маскулінності завдяки антитезі фемінності.

Якщо звернутися до аспектів буденного життя в часи Мілошевича, то для нас постане вкрай очевидною проблематика та напруга доби Югославських війн. Повернення батьків, або ж так званих «гайдуків», які мали б бути сприйнятими за героїв, зрідка коли ознаменовувало собою щастя для родинного кола. Бідність та неможливість адаптування до нових реалій, розчарування у можливості досягти успіху в межах Югославських війн та зневіра в ідеї Великої Сербії - усе це постає у фігурі батька, який

¹⁰⁸ Barker, G., & Pawlak, P. (2014). Understanding Young Men and Masculinities in the Balkans: Implications for Health, Development and Peace. Instituto Promundo and CARE International Balkans, 80 c. – С. 15.

повертається з пекла війни та не має змоги надати достатньої фінансової допомоги рідній сім'ї.

Особливо цікавим є розгляд сприйняття маскулінності через призму популярної культури доби, під чим ми сприймаємо музичні твори виконавців, актуальних у відповідних часових рамках, та фільмографії, яка або спирається на архетипи 90-их або ж постає одночасно з ними. Так, ми можемо описати останнє завдяки явищу «мачо-кіно» в Сербії, що постало з рефлексії на реалії Сербії 90-их та 2000-их та висвітлювали домінуючі емоції зазначених часів. Основним елементом відповідного жанру кінематографу проглядається через персонажа «балканського хлопця», головного героя оповіді, що, спостерігаючи нереалізованість батьківської фігури в силу незмоги фінансового утримування родини, звертається до ідей гегемонічної маскулінності пост-соціалістичної мілітаризованої доби, а саме долучається до кримінального світу як до найбільш сприятливої опції з огляду на можливі заробітки, паралельно виливаючи агресію та насилля на оточення¹⁰⁹. Попри розуміння усього негативного контексту та трагічності ситуації, що обумовлює молодь доєднуватися до кримінальної діяльності, кінорежисери апелюють до вказаної тематики через проживання певного внутрішнього суму та жалю в силу ностальгії за вказаним періодом і емпатію до молоді¹¹⁰.

Такі фільми, як «Рани» (“Wounds” – англ.) та «Лють» (“Rage” – англ.) вдало надають опис та певну характеристику образу молодих чоловіків Сербії 90-их саме як жертв жорстких умов бідності, що спричиняли відповідну сприятливу атмосферу як спонукання участі у кримінальній діяльності, а також демонстрували їх глорифікацію як вдачних, успішних хуліганів, що контрастують на фоні батьків-«гайдуків», допоки жінки були

¹⁰⁹Dumančić, M., & Krolo, K. (2016). Dehexing Postwar West Balkan Masculinities. *Men and Masculinities*, 20(2), - С. 168. <https://doi.org/10.1177/1097184x15625314>

¹¹⁰Kronja, I. (2006). The Aesthetics of Violence in Recent Serbian Cinema: Masculinity in Crisis. *Film Criticism*, 30(3), 17–37. <http://www.jstor.org/stable/24777291>

продемонстровані та охарактеризовані як такі, що використовуються та принижуються чоловіками¹¹¹.

Демонструючи особливу увагу до фільму «Рани», ми можемо сказати, що, попри факт присутності вкрай великого об'єму жорстокості, що поступає від головних героїв, помітна певна емпатичність та прояви співпереживання у межах вказаної історії: в силу важливості присутності батьківської фігури у вихованні та становленні дитини, особливо синів¹¹², де ми можемо повторно звернути увагу на вже описане у роботі Томашича явище стосунків батька та сина, втрата останніми довіри до своїх батьків, їх цінностей та руйнування міфу про їх певну ідеальність спонукає до пошуку нової рольової моделі, що зможе сприйматися як успішна.

Фільм «Рани» демонструє молодих чоловіків, поведінка яких більше спонукає сприймати їх за дикунів, які жили за гаслом «живи швидко – помри молодим», але, паралельно до того, у той же час ці персонажі постають як хлопці без надії, які вчиняють відповідним чином через намагання бути прийнятними до соціуму з точки зору гегемонічної маскулінності.

Проте поза дискусією, яка постає у контексті обговорення гегемонічної маскулінності через висвітлення реалій чоловічих персонажів у реаліях Сербії 90-их, постає важливість в обговоренні музикантів зазначеної доби. Описуючи сербську музику 90-их, з одного боку, вкрай помітним постає жанр, що несе назву турбофолк, що ставить в свій ідеал та основний меседж мотиви націоналізму та заохочення участі у війні. Будучи описаним як фолк, себто народна музика, що має в собі елементи електроніки або ж

¹¹¹ Там само, С. 31.

¹¹² Hughson, M. (2018). Men in Serbia: Changes, Resistances and Challenges - Results of Research on Men and Gender Equality, IMAGES Serbia 2018 (A. Kukolj, Trans.). Proof – С. 46-49.

техно¹¹³, цей жанр також отримав статус скандального, через свої тексти, у яких є елементи мізогінії, підтримки патріархату та гетеронормативності¹¹⁴.

Варто також вказати на чітко примітній заангажованості артистів турбофолку у часи авторитарного диктатора, що закладав основи свого правління через дихотомію «наші проти чужинців» та, відповідно, ксенофобії до колишніх республік об'єднаної соціалістичної федерації. Крім того, належить зазначити, що уряд під час президентства Мілошевіча не лише не протидіяв діяльності артистів, а, як логічно випливає, активно сприяв такому жанрові та тематиці музики, проголошуючи її виконавців "поважними громадянами"¹¹⁵ внаслідок їхньої відповідної позиції, що лише сприяла легітимації ідеям реваншистського націоналізму. З огляду на сказане, приведемо приклад перекладу пісні "Beograd" («Белград») від Светлани Ражнатович, тогочасної популярної артистки, так би мовити поп-діви епохи, чия творчість належним чином відтворює у есенції лірики цього музичного твору:

<i>Знаю одне місто, воно називається Белград</i>	<i>(Оригінал сербською: Znam za jedan grad, zove se Beograd</i>
<i>Знаю одне ім'я, але я його не згадую</i>	<i>Znam za jedno ime, al ga ne spominjem</i>
<i>Знаю одне місто, де ти завжди молодий</i>	<i>Znam za jedan grad, gde si vecno mlad</i>
<i>Знаю також одне серце, яке проклинає його</i>	<i>Znam i jedno srce, sto ga proklinje</i>
<i>Одного разу я спробувала твої</i>	

¹¹³ Dumančić, M., & Krolo, K. (2016). Dehexing Postwar West Balkan Masculinities. *Men and Masculinities*, 20(2), С. 159. Режим доступу: <https://doi.org/10.1177/1097184x15625314> - С. 168-169.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Kronja, I. (2006). The Aesthetics of Violence in Recent Serbian Cinema: Masculinity in Crisis. *Film Criticism*, 30(3), С. 20. <http://www.jstor.org/stable/24777291>

<i>уста з димчастої шкіри</i>	<i>Jednom sam probala, te tvoje</i>
<i>Хто відігне цю безумству?</i>	<i>usne od cetera</i>
<i>Одного разу я намагалася</i>	<i>I ko ce ovo ludilo da otera</i>
<i>втерти тебе зі свого серця</i>	<i>Jednom sam probala, iz srca da te</i>
<i>Але кожна весна пахне тобою</i>	<i>izbrisem</i>
<i>Знаю колір його сорочки, я</i>	<i>Al svako prolece na tebe mirise</i>
<i>купила її</i>	<i>Znam tu boje košulje, ja je</i>
<i>Знаю смак його уст, я цілувала</i>	<i>kupila</i>
<i>їх</i>	<i>Znam tu ukus usana, ja ih ljubila</i>
<i>Знаю з ким він сьогодні п'є вино</i>	<i>Znam i s kime vino nocas pije</i>
<i>Знаю, що і вона знає, як мені</i>	<i>Znam da i on zna, kako mi je)¹¹⁶</i>

Важливим елементом постає факт видання музичного твору – 1995 рік. У 1995 році тривали війни в Боснії та Хорватії проти Військових сил Югославії, очолюваних Мілошевичем, тому така пісня про Белград може бути сприйнята як підтримка війни з елементами глорифікації столиці країни, що вказані війни розпочала. Крім того, тексти про те, що інша жінка має стосунки з цим чоловіком у якості свого партнера, можуть бути сприйняті як визнання гегемонної маскулінності - чоловік може зраджувати, бо це підтверджує його сексуальність, тоді як жінка повинна йому служити або ж жаліти за тим, що втратила його, попри зраду з його боку. Аналогічні тези можна застосувати до Драгану Миркович, чиї пісні також прославляли страждання жінок у зв'язку з невдалими відносинами¹¹⁷.

Таким чином, роблячи висновки з описаного вище підрозділу, ми можемо стверджувати про існування певних соціально обумовлених експектацій, що виникли в часи кризи для Сербії, особливо звертаючи увагу

¹¹⁶Ražnatović, S. (1995). *Beograd (English translation)*. Lyrics Translations. <https://lyricstranslate.com/en/Beograd-Belgrade.html>

¹¹⁷ Beissinger, M., Radulescu, S., & Giurchescu, A. (2016). *Manele in Romania: Cultural Expression and Social Meaning in Balkan Popular Music*. Rowman & Littlefield Publishers. – C. 119

на мілітарні та націоналістичні опори для існування авторитарного режиму Слободана Мілошевича. Якщо попередньо ми продемонстрували характер політичного клімату режиму, у випадку підрозділу, що перебуває під нашим розглядом наразі, ми можемо вказати на такі соціальні ролі, що постають з гендерно обумовленого розподілу, як чоловік-«воїн», або ж «гайдук», та «балканський хлопець», що, частіше усього, поставав як син «гайдука», який вже повертається з військової компанії. Ми також провели розгляд гегемонічної маскулінності через проведення дихотомії до фемінності та ставлення до жінок у сербському суспільстві – це надало змогу над додатково звернути свій фокус на той факт, що гегемонічна маскулінність, яка вкрай часто постає як безпосередньо аб'юзивна, багто в чому залежить від своєї антитези, так званої «слабкості» та «емоційності», що постає висвітленим у фемінності.

Додатково ми провели огляд демонстрації соціополітичного клімату доби через аналіз як першоджерел, так і статей, що безпосередньо розглядали відповідні аспекти соціуму за доби Мілошевича, на тематику опису гегемонічної маскулінності у сербському суспільстві через елементи популярної культури. Відповідне дослідження надає нам право говорити про існування певних патернів, до яких апелювали митці (чи то ми звертаємо свою увагу на музикантів, або ж на кінорежисерів), аби або відобразити свою власну рефлексію на тему того, що траплялося в цю добу, або ж з метою надати підтримки режимові та мати з цього бенефіти, подаючи інформацію під потрібним кутом для останніх. Висвітлюючи події Югославської війни, артисти турбофолку демонстрували прихильність та підтримку режимові через свою творчість, пропагандуючи та викривлюючи розуміння патріотизму з метою підсилити шофінізм у військовий час. Фільми ж, у свою чергу, більше ставили за мету демонстрацію переживань головного героя, що зазвичай може вдало підпадати під визначення «балканського хлопця», через

які ми можемо якраз побачити певну безвихідь епохи, яку обумовлює, в свою чергу, соціополітичний клімат.

3.3 Порівняльний аналіз видозмін «гегемонічної маскулінності» під час президентства А. Вучича (2017 – 2022 рр.)

Упродовж президентства Александра Вучича, а в межах нашого дослідження його останньої закінченої каденсії (2017-2022 роки), аби провести огляд-порівнянь кінцевих досягнень Мілошевича зі змінами, реалізованими теперішнім очільником у попередній його каденсії, політична ситуація в Сербії підвела до переосмислення ролі "гегемонної маскулінності" у суспільстві. Порівняння видозмін після цього періоду виявляється особливо цікавим з огляду на її вплив на музичну сцену та соціальні норми щодо статевої ідентичності. Ця тема дозволяє вивчити трансформацію уявлень про маскулінність та її відображення у вітчизняній культурі, враховуючи сприйняття масовими медіа та громадськістю. У цьому контексті, порівняння ролі Вучича у межах вказаних років до діянь Слободана Мілошевича надасть можливість пролити світло на зміни, що відбулися в суспільстві за цей час.

Перш за все, ми маємо потребу у зазначенні характеру режиму Вучича, а саме вказати на те, що він є гібридним. Гібридний режим постає як поєднання демократичних практик у поєднанні з авторитарних елементів, прояв чого можна виявити в межах Сербії. Звернемо свою увагу до медіа та свободи слова. Зв'язок між засобами масової інформації та політичною мобілізацією варто сприймати за очевидний, і в рамках цього підрозділу нашої роботи вважається важливим довести, що, попри усі досягнення, Сербія досі постає як країна з багажем невідрефлексованих авторитарних елементів.

Досліджуючи взаємозв'язок між свободою ЗМІ та чесністю виборів, Сербія може бути розглянута як вкрай вдалий приклад. Сербія - це країна з історією проблемних відносин між державою та незалежними ЗМІ, а також

зіткнень з їхнім визнанням. Наприклад, вбивство Славка Чурувії у 1999 році, який був незалежним журналістом і став відомим завдяки висвітленню проблематичності питання Косова у 90-х роках, під час президентства Мілошевича, було розслідовано лише в 2019 році – чотири шпигуни були визнані винними та отримали від 20 років позбавлення волі¹¹⁸. Крім того, ми маємо вказати на велику кількість все ще не вирішених випадків вбивств журналістів з 1998 по 2005 роки¹¹⁹, бездіяльність влади стосовно яких може бути охарактеризоване як небажання переосмислити минуле держави.

Ба більше, напади на журналістів продовжуються в Сербії й до часів сьогодення. Милан Йованович, незалежний журналіст, який писав про корупцію в сербських політичних колах, був атакований у своєму будинку, але він та його дружина вижили, хоча їхній будинок був повністю знищений. Драголюб Симонович, мер Грозки в той час (місцевість, де жив Йованович), був оголошений підозрюваним, а опісля постав звинуваченим у організації цього нападу¹²⁰. Однак, вирок Симоновичу був анульований, що спонукало новий судовий процес. Цей приклад можна розглядати як тиск на ЗМІ з боку держави та реакцію на порушення прав журналістів.

Додаючи більше до цієї теми, варто згадати вплив уряду на ЗМІ. У вже згаданому прикладі нападу на Милана Йовановича, провладні медіа відіграють важливу роль у створенні дискусії про цю ситуацію. Жоден національний телевізійний канал не висловили стурбованість стосовно справи Йовановича після анулювання вироку Симоновичу, попри той факт, що вони поширювали інформацію про надання фінансової допомоги журналісту для ремонту будинку від заступника мера Белграда¹²¹. Такі дії демонструють, як незалежні медіа спонукаються до підпорядкування

¹¹⁸BBC News. (2019, April 5). *Slavko Curuvija murder: Serb spies jailed for killing journalist*. <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-47831346>.

¹¹⁹ Reporters Without Borders. (n.d.). *Serbia : Fight against impunity continues | Reporters without borders*. RSF. <https://rsf.org/en/serbia>, зображення у додатках.

¹²⁰Didanovic, V. (2022, January 25). *Serbia's Journalists: Martyrs for Truth | CEPA*. CEPA. <https://cepa.org/serbias-journalists-martyrs-for-truth/>.

¹²¹ Там само.

інтересам уряду. Наприклад, провайдер широкосмугового доступу Telekom Srbija, який де-факто є провладним, у першому кварталі 2021 року контролював 45,4% розповсюдження медійного контенту¹²². Висвітлення дій президента Вучича та його уряду завжди змальовується позитивним, тоді як простір для новин, які отримали дев'ять опозиційних партій, був вісім разів меншим¹²³.

Основний конкурент Telekom Srbija – медіаплатформа Serbia Broadband (SBB), яка транслює опозиційні канали, такі як N1 і Nova S, а також контролює 45,6% розповсюдження контенту¹²⁴, стикається з протидіями з боку уряду. Наприклад, провласний Telekom Srbija купив ліцензію на трансляцію англійської прем'єр-ліги на шість сезонів, щоб зменшити вплив SBB (який раніше володів правами на трансляцію та, відповідно, мав достатній рейтинг через спортивний інтерес глядачів) на медійний ринок. Варто згадати, що Telekom Srbija регулярно отримує фінансову підтримку від уряду – так, наприклад, за словами Чачича, борг провладного публічного телебачення значно зріс з 289 млн доларів у 2017 році до 1,44 млрд доларів¹²⁵, що постає очевидним актом корупції та фінансових внесків від держави для забезпечення власної медіаплатформи.

Крім того, необхідно обговорити роль президента Вучича у зниженні безпеки для незалежної журналістики та спотворенні діяльності громадського телебачення як інструменту для створення позитивного образу уряду. Проблема, яку ми згадували через опис кількох статей, базується на великому регресі щодо свободи ЗМІ. За даними Організації "Репортери без кордонів" – Сербія, у питанні безпеки для незалежних журналістів, перейшла

¹²² Čačić, D. (2021, July 23). *Telekom Srbija: Vucic's weapon to stifle media freedom*. [www.euractiv.com. https://www.euractiv.com/section/digital/opinion/telekom-srbija-vucics-weapon-to-stifle-media-freedom/](https://www.euractiv.com/section/digital/opinion/telekom-srbija-vucics-weapon-to-stifle-media-freedom/).

¹²³ Там само.

¹²⁴ Там само.

¹²⁵ Там само.

з 66-го місця у 2013 році, коли Вучич тільки ставав главою уряду, до 93-го місця у 2021 році¹²⁶.

Такі радикальні зміни можуть бути наслідком приватизації різних медіамайданчиків правлячою Сербською прогресивною партією¹²⁷ і тиску на незалежні ЗМІ, що призводить до їх закриття¹²⁸ або виїзду журналістів з країни, як у випадку газети Nova, яка надрукувала свої видання у Хорватії через неможливість друку опозиційних журналів¹²⁹. Напади на незалежні ЗМІ, такі як вже згадане підпалення будинку Милана Йовановича, створюють психологічний тиск на журналістів та стимулюють самоцензуру, а це суттєво обмежує свободу слова і впливає на чесність виборів.

Попри зазначені негативні риси соціополітичного клімату Сербії та її владної верхівки, ми маємо зауважити чітку диференціацію поміж діями Вучича та Мілошевича контексті маскулінності. Звернення Слободана Мілошевича до маскулінності через призму пропаганди, а саме наміри прокламування ідей стосовно «гайдуків» з метою мобілізації населення до боротьби та реалізації намірів окупації територій інших країн, що мали в своїх межах сербські меншини. Вучич, у свою чергу, попри наявність достатньо великої кількості сумнівних фактів стосовно своїх політичних рішень, не має подібної зацікавленості до агітування та формування тих чи інших соціальних експектацій відносно чоловіків. Останній, в свою чергу, постає як більш характерний сучасним реаліям популіст-«господарник» на противагу конкурентам «крадіям та зрадникам»¹³⁰, мета якого формується

¹²⁶ Reporters Without Borders. (n.d.). *Serbia : Fight against impunity continues / Reporters without borders*. RSF. <https://rsf.org/en/serbia>.

¹²⁷ Trevisan, M. (2018, November 2). *[Opinion] How media freedom in Serbia is under attack*. EUObserver. <https://euobserver.com/opinion/143268>.

¹²⁸ Там само.

¹²⁹ Čačić, D. (2021, July 23). *Telekom Srbija: Vucic's weapon to stifle media freedom*. www.euractiv.com. <https://www.euractiv.com/section/digital/opinion/telekom-srbija-vucics-weapon-to-stifle-media-freedom/>.

¹³⁰ Rujevic, N. (2022, April 2). *Serbian elections: Aleksandar Vucic's media dominance aids bid for another term / DW / 02.04.2022*. DW.COM. <https://www.dw.com/en/serbian-elections-aleksandar-vucics-media-dominance-aids-bid-for-another-term/a-61322314>

навколо відігрування образу catch-all кандидата, аніж більш поляризуючого кандидата з реваншистськими настроями, яким був Мілошевич.

Через зазначені причини, ми можемо говорити про значну присутність влади у секторі медіаплатформ, проте, навіть будучи наділеними такою кількістю механізмів до адаптування пропаганди відносно формування чітко обрешеної гегемонічної маскуліності, влада не намагається поновити образи «гайдука», який в сучасних реаліях постає як певний символ жахів епохи Мілошевича – чи коли ми говоримо про жорстокість сербської армії, чи коли ми розглядаємо солдат як невдалих молодиків та батьків, що поверталися морально зламаними до своїх родин, не маючи змоги реалізуватися опісля. Проте важливим буде також зробити більш ретельний розгляд образу «балканського хлопця».

Для більш ґрунтового розуміння попередньої тези, варто сказати, що сприйняття гегемонної маскуліності з часом почало змінюватися. Наприклад, вже через два дні після екстрадиції Мілошевича до Гааги у центрі Белґраду відбувся прайд-парад¹³¹. Хоча такі дії можуть розглядатися як публічне прийняття соціумом змін у сприйнятті чоловіків та їх сексуальності, проголошувати це все ще складно через небезпеку з боку націоналістичних груп¹³², це був важливий переломний момент, який пізніше переріс у достатньо помітне позитивне сприйняття парадів в місяць видимості ЛґБТК+ спільноти в наш час¹³³. Такі кроки є важливими для надання іншим формам маскуліності поза образом «баалканського хлопця». Крім того, додаючи до попереднього аргументу, гомосексуальність сьогодні більш прийнятна в суспільстві, що можна побачити у лінґвістичному аналізі гей-дейтінгових

¹³¹ Greenberg, J. (2006). Nationalism, Masculinity and Multicultural Citizenship in Serbia*. *Nationalities Papers*, 34(3) Режим доступу: <https://doi.org/10.1080/00905990600766628> - С. 323.

¹³² Bogetić, K. (2020). Co-opting the neoliberal manhood ideal: Masculinity, normativity, and recursive normalisation in Serbian gay men's digital dating profiles. *Language in Society*. Режим доступу: <https://doi.org/10.1017/s0047404520000639> - С. 1.

¹³³ Civil Rights Defenders. (2021, April 2). *Serbia is Ready for Law on Same Sex Union, Poll Finds Strong Support for LGBTI+ Rights - Civil Rights Defenders*. <https://crd.org/2021/04/02/poll-finds-serbia-is-ready-for-law-on-same-sex-union/>.

додатків, проведеному Боґетіч¹³⁴. Висновком до власної роботи дослідниця описує інтеграцію ЛГБТК+ сербів у ширший європейський контекст культури та цінностей, попри те, що ЛГБТК+ спільнота Сербії все ще стикається з маргіналізацією серед гетерогруп, а часом ще з внутрішньою маргіналізацією поміж собою, як, наприклад, дискримінація стосовно геїв-ромів¹³⁵. Незважаючи на згадані факти про неповне прийняття ЛГБТК+ людей у сербському суспільстві, постає помітним ідеологічний зсув у контексті гегемонічної маскулінності, великий крок від бачення молодого хлопця, який був відомий своїми злочинними діями та загинув через насильство, яке оточувало його, як національного героя та мірило «мужності» до прийняття можливості проведення маршів ЛГБТК+ спільноти, де вони можуть не відчувати загрози для свого життя.

Додатково до теми змін у баченні гегемонної маскулінності, ми маємо також вказати на те, що розуміння проблеми досягнення вкрай завищених соціальних очікувань, що базуються на гендері, може спричинити видозміну цих уявлень або, принаймні, продемонструвати утопічність існуючих стигм. Бажання бути чоловіком і отримати прийняття в цій якості є однією з причин насильства серед підлітків¹³⁶, тоді як нездатність отримати статус "справжнього чоловіка" впливає на ментальне здоров'я молодих чоловіків, що в результаті може обернутися у вигляді залежності від різни речовин або ж депресії¹³⁷. Однак Баркер і Павлак зазначають, що відбувається позитивна динаміка змін завдяки оновленим шкільним програмам, роботі громадських організацій і проведенню діалогу поміж владою та виборцями¹³⁸. Хьюсон також зображує негативні наслідки очікувань, обумовлених гегемонічною

¹³⁴ Bogetić, K. (2020). Co-opting the neoliberal manhood ideal: Masculinity, normativity, and recursive normalisation in Serbian gay men's digital dating profiles. *Language in Society*, С. 1–31. <https://doi.org/10.1017/s0047404520000639>

¹³⁵ Там само, С. 7-8.

¹³⁶ Barker, G., & Pawlak, P. (2014). Understanding Young Men and Masculinities in the Balkans: Implications for Health, Development and Peace. Instituto Promundo and CARE International Balkans,- С. 14.

¹³⁷ Там само, С. 21.

¹³⁸ Там само, С. 63.

маскулінністю, і реальності життя чоловіків. Наприклад, у порівнянні з жінками, чоловіки у чотири рази більше були свідками катувань або поранень та в п'ять разів більше – жертвами насильства під час Югославських війн¹³⁹.

Підсумовуючи зазначений підрозділ, незважаючи на те, що такі приклади і статистика показують жорстоку реальність глорифікації насильства та бідності в поствоєнній Сербії, що призводить до глорифікації гангстерів як справжніх "Балканських хлопців", можна побачити, як це захоплення змінюється у менш суворі соціальні очікування та прийняття, що призводить до зміни форми гегемонної маскулінності.

Під час президентства Олександра Вучича, зокрема під час його останнього терміну (2017-2022), політична ситуація в Сербії спричинила переоцінку ролі "гегемонної маскулінності" у суспільстві. Режим Вучича можна описати як гібридний, поєднуючи практики демократії з авторитарними елементами. Історія Сербії, з проблемними відносинами між державою та незалежними ЗМІ, а також невирішеними справами вбивства журналістів, свідчить про непереборну присутність авторитарних елементів.

Однак, Вучич проявляє меншу зацікавленість у просуванні та формуванні соціальних очікувань від чоловіків, порівняно з пропагуванням ідей мужності Мілошевичем через націоналістичну пропаганду. Сприйняття гегемонної маскулінності почало змінюватись з часом, як це було видно під час прайду, що відбувся у Белграді незабаром після екстрадиції Мілошевича. Хоча прийняття осіб ЛГБТК+ у сербському суспільстві залишається недостатнім, відбулося ідеологічне зрушення на шляху прийняття різноманітних форм маскулінності. Крім того, розуміння завищених соціальних очікувань на підставі гендеру може призвести до переоцінки цих

¹³⁹ Hughson, M. (2018). Men in Serbia: Changes, Resistances and Challenges - Results of Research on Men and Gender Equality, IMAGES Serbia 2018 (A. Kukulj, Trans.). Proof. - С. 89.

уявлень та продемонструвати наявні стигми. Бажання отримати суспільне визнання як чоловік і нездатність відповісти жорстким стандартам можуть сприяти насиллю серед підлітків та впливати на психічне благополуччя молодих чоловіків. Загалом, ці невелички видозміни розкривають процеси, які відбулися у сербському суспільстві відносно змін трактування маскулінності.

ВИСНОВКИ

Підводячи остаточні підсумки нашої дослідницької роботи, ми прагнемо звернути увагу на власні досягнення, яких ми змогли досягти в межах аналізу ідеологізованої пропаганди «гегемонічної маскулінності» у Сербії.

Так, по-перше, ми концептуалізували загальне розуміння терміну «маскулінність», звернувшись до доробку низки дослідників: Фергюсона, Коннел, Куртене та Месершміда, які в контексті антропологічного підходу досліджували маскулінність як результат інфраструктурного поділу праці. Так, беручи до уваги доробок Куртене, ми дійшли висновку, що соціальні експектації, засновані на гендері, що є важливим важелем соціального впливу на чоловіків, які, в свою чергу, також можуть виступати реформаторами цих очікувань, а «гегемонічна» форма, оприявлена у дослідницькому доробку Коннел, має вигляд найбільш прийнятну в межах соціуму гендерно обумовлену роль.

По-друге, ми з'ясували історичне підґрунтя формування дискурсу гегемонічної маскулінності, причини ідеологічного характеру, що обумовили відповідне бачення чоловічої ролі Сербії 90-их для більш чіткого розуміння дискурсу, в межах якого виникають відповідні соціально прийнятні ролі, як «гайдук», себто міфологізований образ воїна-захисника батьківщини, та «балканський хлопець», як відповідна поведінкова модель представників молоді у кризові часи, коли належність до криміналітету сприймається соціумом радше як соціальна перевага, аніж вада. Було розглянуто пропаганду маскулінності, яку використовував авторитарний режим С. Мілошевича під час його президентства в Сербії. Дослідження мало на меті виявити причини та сутність практик режиму щодо формування наративу про особливості сербів та реваншистські настрої стосовно інших країн колишньої Югославії.

По-третє, одними із ключових інструментів нашої наукової роботи стали лінгвістичний підхід, розроблений Йоргенсеном і Філіпсом для аналізу текстових матеріалів, пов'язаних із пропагандою, а також ми кооптували до методології політичні аспекти інституцій та контексту, згідно з підходом до Роуз до ретроспективного аналізу подій Югославських війн. Додатково, ми використали певні характеристики контент-аналізу задля збалансованого та детального дослідження. Йдеться про аналіз контенту в мережі з урахуванням матеріалів, що викликають реакцію соціуму або є результатом соціальних процесів, як описано у роботі Белла. Дослідження через якісний контент-аналіз також дозволяє проаналізувати контекст виникнення певних патернів і атрибутів, які спонукали чоловіків брати зброю під впливом соціальних очікувань та підтримувати образ воїнів-захисників батьківщини.

По-четверте, проаналізувавши комплекс історичних та соціополітичних факторів ми дійшли висновку, що режим Мілошевича стратегічно використовував конструкцію маскулінного образу чоловіка як воїна, щоб підкріпити свою націоналістичну адженду. Цей наратив маскулінності інкорпорувався у колективну ідентичність сербського народу, посилюючи відчуття жертви, історичні образи та плекаючи потребу в історичному ревізіонізмі та помсті.

По-п'яте, ми порівняли, наскільки стереотипізація чоловіка як воїна залишалася характерною саме під час авторитарного періоду сербської історії, на відміну від сучасності (правління А. Вучича 2017 – 2022 рр.). Нам вдалося з'ясувати, що хоч елементи пропаганди маскулінності продовжують існувати в сербському суспільстві, проте спостерігаються помітні зміни у загальносуспільному дискурсі та офіційному наративі за часів правління А.Вучича.

Врешті, під час президенства А. Вучича спостерігається зміна наративу маскулінності, з більшим акцентом на політичну стабільність, економічний

розвиток та регіональну співпрацю. Ця зміна свідчить про відхід від відкритої військової концепції маскулінності, яка була характерна епосі С. Мілошевича. Хоча окремі риси попереднього нарративу залишаються, все ж спостерігається зростаюче визнання потреби у більш нюансованому та інклюзивному розумінні маскулінності в сучасному сербському суспільстві.

Загалом, ця наукова робота підкреслює важливу роль, яку пропаганда гегемонічної маскулінності відіграла у консолідації та підтримці авторитарного режиму в Сербії під час президентства С. Мілошевича. Шляхом критичного аналізу причин цих практик та порівняння їх із сучасною політичною обстановкою нам вдалося продемонструвати, що культивування цінності чоловіків як воїнів була одночасно потужним інструментом мобілізації та відображенням еволюції соціополітичного ландшафту в Сербії. В межах наших наступних досліджень ми прагнемо продовжити дослідження маскулінності та її атрибутів у межах авторитарних та гібридних режимів, як це було продемонстровано на прикладі Сербії, покладаючись на сумнів соціуму стосовно подібних нарративів агресії, сприяючи більш включеному та мирному уявленню про маскулінність у регіоні.

Список використаних джерел та літератури

1. Amnesty International. Poland: Regression on abortion access harms women. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/01/poland-regression-on-abortion-access-harms-women/>.
2. Banac I. Josip Broz Tito - Symmetrical Federalism, Yugoslavian Recentralization. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/biography/Josip-Broz-Tito/Retrenchment-of-the-1970s>.
3. Barker, G., & Pawlak, P. (2014). Understanding Young Men and Masculinities in the Balkans: Implications for Health, Development and Peace. Instituto Promundo and CARE International Balkans, 80 с.
4. BBC News. (2019, April 5). *Slavko Curuvija murder: Serb spies jailed for killing journalist*. <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-47831346>.
5. Bell P. Content Analysis of Visual Images [Електронний ресурс] / Philip Bell // *The Handbook of Visual Analysis*. – 1 Oliver's Yard, 55 City Road, London England EC1Y 1SP United Kingdom. – С. 10–34. – Режим доступу: <https://doi.org/10.4135/9780857020062.n2>.
6. Beissinger, M., Radulescu, S., & Giurchescu, A. (2016). *Manele in Romania: Cultural Expression and Social Meaning in Balkan Popular Music*. Rowman & Littlefield Publishers.
7. Boose L. E. Crossing the River Drina: Bosnian Rape Camps, Turkish Impalement, and Serb Cultural Memory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 2002. Vol. 28, no. 1. С. 74. URL: <https://doi.org/10.1086/340921>.
8. Bogetić, K. (2020). Co-opting the neoliberal manhood ideal: Masculinity, normativity, and recursive normalisation in Serbian gay men's digital

- dating profiles. *Language in Society*, C. 1–31. <https://doi.org/10.1017/s0047404520000639>
9. Bozanich S. Masculinity and mobilised folklore: the image of the hajduk in the creation of the modern Serbian warrior : Thesis. 2017. 85 с. URL: <https://dspace.library.uvic.ca/handle/1828/8402>.
 10. Čačić, D. (2021, July 23). *Telekom Srbija: Vucic's weapon to stifle media freedom*. www.euractiv.com. <https://www.euractiv.com/section/digital/opinion/telekom-srbija-vucics-weapon-to-stifle-media-freedom/>.
 11. Connell R. Teaching the Boys: New Research on Masculinity, and Gender Strategies for Schools [Электронный ресурс] / R. Connell // Teachers College Record: The Voice of Scholarship in Education. – 1996. – Т. 98, № 2. – С. 208. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1177/016146819609800203>.
 12. Connell R. W. Hegemonic Masculinity [Электронный ресурс] / R. W. Connell, James W. Messerschmidt // *Gender & Society*. – 2005. – Т. 19, № 6. – С. 829–859. – Режим доступа: <https://doi.org/10.1177/0891243205278639>.
 13. Courtenay W. H. Constructions of masculinity and their influence on men's well-being: a theory of gender and health [Электронный ресурс] / Will H. Courtenay // *Social Science & Medicine*. – 2000. – Т. 50, № 10. – С. 1387– 1388. – Режим доступа: [https://doi.org/10.1016/s0277-9536\(99\)00390-1](https://doi.org/10.1016/s0277-9536(99)00390-1). 20
 14. Cranston M. ideology | Nature, History, & Significance. Encyclopedia Britannica. URL: <https://www.britannica.com/topic/ideology-society>.
 15. Didanovic, V. (2022, January 25). *Serbia's Journalists: Martyrs for Truth* | CEPA. CEPA. <https://cepa.org/serbias-journalists-martyrs-for-truth/>.

16. Dumančić, M., & Krolo, K. (2016). Dehexing Postwar West Balkan Masculinities. *Men and Masculinities*, 20(2), 154–180. <https://doi.org/10.1177/1097184x15625314>.
17. Drnovsek, J. (2000). Riding the Tiger: The Dissolution of Yugoslavia. *World Policy Journal*, 17(1), 59–60. <http://www.jstor.org/stable/40209677>.
18. The Economist. Why is Hungary turning to nationalism?. The Economist. URL: <https://www.economist.com/the-economist-explains/2018/04/05/whyis-hungary-turning-to-nationalism>.
19. The Editors of Encyclopaedia Britannica. Ustaša | Croatian political movement. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/Ustasa>.
20. Ellul J. Propaganda: The formation of men's attitudes. New York : Knopf, 1972. 320 p.
21. European Center of Populism Studies. Hybrid Regimes. *European Center of Populism Studies*. URL: <https://www.populismstudies.org/Vocabulary/hybrid-regime/>.
22. Evangelista, M. (2011). Yugoslavia: archetype or anomaly? In *Gender, Nationalism, and War* Cambridge University Press. C. 80- 138 <https://doi.org/10.1017/cbo9780511740046.004>.
23. Ferguson R. B. Masculinity and War. *Current Anthropology*. 2020. C. 112–124. URL: <https://doi.org/10.1086/711622>.
24. GDP in Yugoslavia: 1980-1989 | World History Commons. *World History Commons*. URL: <https://worldhistorycommons.org/gdp-yugoslavia-1980-1989>.
25. Given L. Discourse Analysis. *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. 2018. P. 218–220.
26. Graff A. Blaming Feminists Is Not Understanding History: A Critical Rejoinder to Ghodsee's Take on Feminism, Neoliberalism and

- Nationalism in Eastern Europe. *Gender and Power in Eastern Europe*. Cham, 2020. C. 25–33. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-030-53130-0_3.
27. Greenberg, J. (2006). Nationalism, Masculinity and Multicultural Citizenship in Serbia*. *Nationalities Papers*, 34(3), C. 321–341 РЕЖИМ ДОСТУПУ: <https://doi.org/10.1080/00905990600766628>.
 28. Habermas J. *Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Polity Press, 2015. 328 p.
 29. Hughson, M. (2018). *Men in Serbia: Changes, Resistances and Challenges - Results of Research on Men and Gender Equality, IMAGES Serbia 2018* (A. Kukolj, Trans.). Proof 120 c.
 30. Jørgensen, M., & Phillips, L. J. (2002). *Critical discourse analysis*. SAGE Publications Ltd, <https://doi.org/10.4135/9781849208871>
 31. Kronja, I. (2006). The Aesthetics of Violence in Recent Serbian Cinema: Masculinity in Crisis. *Film Criticism*, 30(3), 17–37. <http://www.jstor.org/stable/24777291>.
 32. Lasswell H. D. *Propaganda technique in World War I*. Cambridge (Mass) : M. I. T. Press, 1971. 229 p.
 33. Lindstaedt N. Authoritarianism | Definition, History, Examples, & Facts. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/authoritarianism>.
 34. Leeson, P. T. (2008). Media Freedom, Political Knowledge, and Participation. *Journal of Economic Perspectives*, 22(2), 155–169. <https://doi.org/10.1257/jep.22.2.155>.
 35. Mazzaro, K. (2020). Orchestrating silence, winning the votes: Explaining variation in media freedom during elections. *Electoral Studies*, 66, 102172. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2020.102172>
 36. Milićević, A. S. (2006). *Joining the War: Masculinity, Nationalism and War Participation in the Balkans War of Secession, 1991–1995**.

- Nationalities Papers, 34(3), 265–287.
<https://doi.org/10.1080/00905990600766487.21>
37. Moynihan C. Theories in health care and research: Theories of masculinity [Электронный ресурс] / С. Моynihan // ВМЖ. – 1998. – Т. 317, № 7165. – С. 1073.
38. Noelle-Neumann E. Public Opinion and Social Control. *The Spiral of Silence*. New York, 2014. P. 19–31.
 URL: <https://doi.org/10.4324/9780203125007-2>.
39. .Pestic V. Serbian Nationalism and the Origins of the Yugoslav Crisis. United States Institute of Peace. URL: <https://www.usip.org/publications/1996/04/serbian-nationalism-and-originsyugoslav-crisis>.
40. Petersson, O., Djerf-Pierre, M., Holmberg, S., Strömbäck, J., & Weibull, L. (2006). *Report from the Democratic Audit of Sweden 2006: Media and elections in Sweden* (C. Hultén, Trans.). SNS Förlag.
41. Rose G., Rose G. *Visual Methodologies*. SAGE Publications, Incorporated, 2001. – 229 с.
42. Reporters Without Borders. (n.d.). *Serbia : Fight against impunity continues / Reporters without borders*. RSF. <https://rsf.org/en/serbia>
43. Rujevic, N. (2022, April 2). *Serbian elections: Aleksandar Vucic's media dominance aids bid for another term | DW | 02.04.2022*. DW.COM. <https://www.dw.com/en/serbian-elections-aleksandar-vucics-media-dominance-aids-bid-for-another-term/a-61322314>
44. Safety of Journalists Platform. (n.d.). *Safety Of Journalists in Serbia*. Safety Of Journalists. <https://fom.coe.int/pays/detail/11709576>
45. Sabrina P. Ramet (2004) Explaining the Yugoslav meltdown, 1 “for a charm of pow'rful trouble, like a hell-broth boil and bubble”: theories about the roots of the Yugoslav troubles, *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 32:4, C. 731-763.

46. Skalski P. D. Content Analysis in the Interactive Media Age [Электронный ресурс] / Paul D. Skalski, Kimberly A. Neuendorf, Julie A. Cajigas // *The Content Analysis Guidebook*. – 2455 Teller Road, Thousand Oaks California 91320, 2017. – С. 201–242. – Режим доступа: <https://doi.org/10.4135/9781071802878.n7>.
47. Sell, L. (1999). The (Un) Making of Milosevic. *The Wilson Quarterly* (1976-), 23(3) – С. 22. <http://www.jstor.org/stable/40259921>.
48. Thomas, R. (1998). Choosing the Warpath. *The World Today*, 54(5), С. 118. <http://www.jstor.org/stable/40476185>.
49. Trevisan, M. (2018, November 2). [Opinion] *How media freedom in Serbia is under attack*. EUObserver. <https://euobserver.com/opinion/143268>.
50. Thompson E. H., Pleck J. H., Ferrera D. L. Men and masculinities: Scales for masculinity ideology and masculinity-related constructs. *Sex Roles*. 1992. Т. 27, № 11-12. URL: <https://doi.org/10.1007/bf02651094>.
51. Kerr, N., & Lührmann, A. (2017). Public trust in manipulated elections: The role of election administration and media freedom. *Electoral Studies*, 50, 50–67. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2017.08.003>
52. United Nations. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. *United Nations | International Residual Mechanism for Criminal Tribunals*. URL: <https://www.icty.org/>.
53. Vambery R. Nationalism in Hungary. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 1944. Т. 232, № 1. С. 77–85. URL: <https://doi.org/10.1177/000271624423200113>
54. Vladislavljevic, N. (2016). Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević. *International Political Science Review*. 37. – С. 41. 10.1177/0192512114535450.
55. Vincent A. Nationalism and the Open Society. *Theoria*. 2005. Т. 52, № 107. URL: <https://doi.org/10.3167/004058105780956822>.

56. Wasburn P. C., Jowett G. S., O'Donnell V. Propaganda and Persuasion. *Teaching Sociology*. 1988. Vol. 16, no. 2. P. 223. URL: <https://doi.org/10.2307/1317437>.
57. Zivanovic M. Photographer Tells Story of Serbia's Turbulent 1990s. *Balkan Insight*. URL: <https://balkaninsight.com/2017/02/09/photographer-tells-story-of-serbia-s-turbulent-1990s-02-08-2017/>.
58. Zivkovic, M. (2006). Ex-Yugoslav Masculinities under Female Gaze, or Why Men Skin Cats, Beat up Gays and Go to War. *Nationalities Papers*, 34(3), 257–263 c. <https://doi.org/10.1080/00905990600768046>
59. Єрмоленко В. Плинні ідеології. Ідеї та політика в Європі XIX–XX століть. 2-ге вид. Київ : Дух і літера, 2018. 475 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Фотографії Сербії 90-их Серджана Вельовича

Додаток 2

Значення ВВП Югославії (1980 рік vs 1989 рік)

Gross Domestic Product (GDP) per capita in Yugoslavia: 1980 vs. 1989
(All figures in 1972 US Dollars)

	1980	1989	Change
All Yugoslavia	17764	16820	-5.3%
Slovenia	35320	33103	-6.0%
Croatia	22505	21238	-5.6%
Bosnia	11722	11424	-2.5%
Montenegro	14034	12398	-11.7%
Serbia	17453	17429	0.0%
- Vojvodina	20029	20063	+0.0%
- Kosovo	5013	4317	-13.9%
Macedonia	11946	10891	-8.8%

Додаток 3

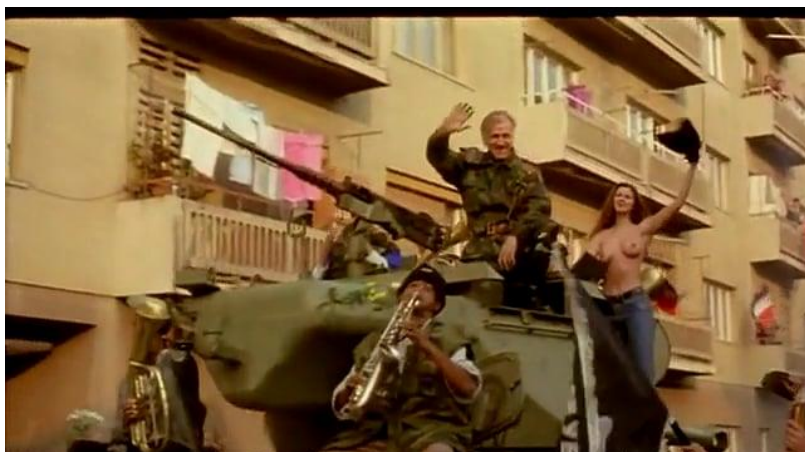
Статистика Reporters Without Borders щодо свобод та прав незалежних сербських журналістів

Додаток 4

Кадри та постери фільмів «Рани» Серджана Драгоєвича та «Лють» Слободана Скерліча

prvi domaći akcioni film **F0VII**

do koske

Monte Royal
Pictures
prikazuje
film bobana skerlica

lazar ristovski
nikola đuričko
nebojša glogovac
bojana maljević
boris milivojević
nikola koje

nagrade:
herceg novi - zlatna mimoza
lazar ristovski za glavnu ulogu,
playboy za muziku,
scenografija
niš - car konstantin
nikola đuričko

PROJEKCIJA MONTE ROYAL PICTURES KOPROJEKCIJA RADUŠI TELEVIZIJA SRBIJE AVALA FILM MINISTARSTVO ZA KULTURU
REPUBLIKE SRBIJE PISARSTVO I ILLUSTRACIJE SKUPŠTINA GRADA BEOGRADA PROJEKCIJA BOJANA MALJEVIĆ IZVREŠN
BOJANA MALJEVIĆ REŽIJA BOBANA SKERLIĆ SCENARIJ BRADAN ANĐELIĆ BOBANA SKERLIĆ DIREKTOR FOTOGRAFIS
DUBRAVKA JOVIĆ SCENOGRAFI GORAN JOVIĆević NEKLAJA PETROVIĆ KOSTIMOGRAF BOJANA NIKIĆević
MILAN STOJANOVIĆ MONTAŽA ANA MILIĆević MASAŽA TINA ŠUBIĆ MONTAŽA ZVUKA SVETOLUK ZAJC
DUBLY STEPEO ŠIĆ

АНОТАЦІЯ

Дипломної роботи

Тема: «Політична пропаганда маскулінності у авторитарних режимах (на прикладі Сербії у 1991-1999 та 2017-2022)»

Студент: Хміль Богдан Сергійович

Рік навчання, факультет: 4 курс, Факультет соціальних наук та соціальних технологій

Наукові керівники: ст. викладачка, канд. політ. наук Бідочко Л. Я.

Рецензент: С'єдін О.С., ст. викл. каф. філософії та релігієзнавства

Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Захищена “ ____ ” _____ 20__ р.

Короткий зміст роботи:

Ця дослідницька робота зосереджена на вивченні інструменталізації маскулінності в авторитарних режимах, зокрема на прикладі Сербії в два періоди: 1991-1999 та 2017-2022 рр. Метою є розкриття соціальних конструкцій, що базуються на маскулінності, та демонстрація використання політичними режимами зазначеної маскулінності як інструменту пропаганди. Дослідження включає аналіз історичних та теоретичних аспектів, методологічний підходи, що варіюються від ретроспективного до дискурс і контент аналізів, дослідження контексту сербського суспільства, концептуалізація гегемонічної маскулінності та аналіз змін після 2017 року. Тема гегемонічної маскулінності в авторитарних режимах є малодослідженою, проте ми маємо на меті, спираючись на наукові доробки Е. Томпсона та Р. Коннел у вказаній сфері знань та В. Єрмоленка у контексті атрибутів та видозмін ідеологічності режимів, доповнити знання в межах цієї сфери. Особливо ми звернули увагу на ідеологічний зсув Слободана Мілошевича ід соціалістичних ідеалів у напрямку вибудови Великої Сербії через кооптування образу «гайдуків» як домінантної форми маскулінності та позбавлення від ідеологізованості чоловічої ролі за гендерною ознакою «господарником» Александром Вучичем.